

המטמון שבקטמון

"כ"ל הסדר"

הגדה של פסח..... מחקרים הלכתיים, חידושי דינים, פתרונות חדשניים ויצירתיים
הלכתיים, מאות סגולות ותפילות סיפורים ומשלים פרפראות

מאת הגאון רבי **אברהם מימון שליט"א**

רב בית כנסת 'רמה' בעיה"ק ירושלים תובב"א ומחבר ספרים דרך האתרים, האושפיזין, ומשנת
אברהם המטמון שבפרשה ועוד. ערב פסח שנת תש"פ

להצלחת שלמה בן ברכה לבני חיי ומזוני ולרפואה שלימה לכל החולים
ובכללם להרה"ג הרב צבי רייזמן בן יהושע השיל מח"ס רץ כצבי, ובעל חסד
גדול

כל הזכויות שמורות
לבית ההוראה "תורה ברמה"

יוצא לאור על ידי בית הכנסת המרכזי 'רמה'

רחוב יוסי בן יועזר 11 קטמון ירושלים

ניתן להשיג בטלפון: 0548458068

פרק א

ליל הסדר סגולות ותפילות

א. להרבות בכלים תיקון לשררה פסולה וסגולה לעושר

בשעות הצהריים המוקדמות יודרו להכין את השולחן, הקערה, הכוסות, הצלחות, הכיסאות הכרים והכסתות, בשביל שלא נתעכב חלילה בליל פסח ואז הילדים הקטנים עלולים להירדם, ועוד שכן דרך בני המלכים ששולחנם ערוך כבר מבעוד יום¹.

ובנוסף, יש להניח על שולחן הסדר את הכלים הכי יפים והכי נאים שיש², והכף החיים³ כתב שאדם הנוהג בשררה בליל הסדר, הוא מתקן את עוון השררה והגאווה שנהג בכל השנה. והנוהג בשררה הרי מובטח לו שיתקיים מה שהבטיח הקב"ה לאברהם אבינו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. וכן אם רוצה לשאוב מזל עשירות מהגוי ישאל ממנו כלי יפה ויניח אותו על שלחנו, ויכוון לשאוב ממנו את מזל העשירות שלו⁴.

ב. שינה לפני ליל הסדר

כשעתים וחצי לפני כניסת החג רצוי ללכת לישון לצבור כוחות שלא יבוא הלילה הקדוש הזה ליל הסדר כשהוא עייף ומותש ויהיה בבחינת 'אני ער ולבי מוחי ישנים', וביותר יש להקפיד גם שהילדים הקטנים יישנו, שהרי בלילה הזה הילדים הם הדבר הכי מרכזי והכי חשוב⁵.

ג. ממתקים ופרסים לילדים

מצוה גדולה וחשובה, ואפילו הייתי אומר 'חובה קדושה' לקנות ממתקים ופרסים רבים לילדים בכדי שלא יירדמו לקיים את המצווה החשובה ביותר 'והגדת לבנך' ויניח את הממתקים והפרסים על השולחן בכדי שהילדים יתגרו ולא יירדמו, וישאלו 'מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות', וברור ופשוט שאדם שעושה כן בנוי ילכו בדרך ה', ויזכו להיות צדיקים וחסידים העוסקים בתורה ובמצוות כל ימיהם⁶.

¹ כמו שמבואר בגמרא בפסחים (קט ע"ב) ובשולחן ערוך (סימן תעב סעיף א) 'יהיה שולחנו ערוך מבעוד יום כדי לאכול מיד, שמצוה למחר לאכול בשביל שהתינוקות לא ישנו'. ובערוך השולחן (סימן תעב סעיף ב) כתב את הטעם שהוא דרך בני מלכים.

² כמבואר בשולחן ערוך (שם סעיף ב) 'יסדר שולחנו יפה בכלים נאים כפי כוחו'.

³ סימן תעב ס"ק

⁴ כן שמעתי ממורי, ואגב ראיתי חידוש עצום בדרשות החתם סופר (חלק ב דף רנה, הובא בספר נתיבי המנהגים עמוד קלא) שכתב שביליל פסח מותר להשתמש בכלים של נכרים אף אם לא נטבלו כי מוכח גודל ההתלהבות של סיפור יציאת מצרים לא ישלוט בנו כוח הטומאה. והוא חידוש עצום, ולא ראיתי שהתייחסו לדברי החתם סופר אלו.

⁵ גמרא פסחים (קט ע"א) ובשו"ת מהר"י וייל (סימן קצג)

⁶ שולחן ערוך (סימן תעב סעיף טז) ומקורו משבולי הלקט (סימן ריח), וכן הוא במאירי (פסחים קח, ע"ב), ובערוך השולחן (שם, בסעיף ב, ובסעיף טז), שמחלקים לתינוקות קליות ואנונים פירות ומיני מגדים, והקליות ואנונים של היום הם ממתקים ופרסים שהילדים אוהבים, וכבר שמעתי שיש מחמירים הטוענים איך נקנה ממתקים לילדים, הרי אני מחמיר בפסח ולא קונה להם ממתקים, הנה מלבד שיש ממתקים בכשרות מהודרת, באותה הכשרות שאתה קונה יין ומצוות, הרי הם קטנים, ויוצא חומרתו בהפסדו ולא יוכל לעורר את בניו הקטנים, ועליו הכתוב אומר 'לב כסיל לשמאלו', ולכל הפחות שיקנה פרסים ומנות.

ד. ההכנה למצווה יותר מהמצווה בעצמה

יעשה את כל ההכנות בשמחה ובטוב לבב, ויזכור את דברי הבעל שם טוב הקדוש זיע"א שההכנה של המצווה גדולה יותר מהמצווה עצמה, ויש לזה עשרות מקורות ונסתפק כאן בשניים: א. הגמרא במסכת סוכה (נא ע"א) מספרת באריכות על 'מצות ניסוך המים', אמנם כל השמחה שהייתה בבית המקדש לא נקראת 'שמחת ניסוך המים' אלא נקראת 'שמחת בית השואבה', דהיינו על השאיבה, על ההכנה, כי להכנה יש מעלה יותר. ב. בגמרא במסכת פסחים (סד ע"ב), וביומא (פא ע"א), ובברכות (ט ע"ב) מוזכר שיש מצווה להרבות באכילה בערב יום כיפור, וכמו שנאמר 'ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש', וכי בט' בתשרי מתענים הלא ב' בתשרי מתענים? אלא שכל האוכל בתשיעי, כאילו התענה תשיעי ועשירי, ורואים שההכנה שהוא מכין את עצמו ואוכל בתשיעי יש לו מעלה יותר גדולה, וכאילו צם יומיים, גם תשיעי, וגם עשירי.

אדם שלא יכין את עצמו לילה הקדוש הזה הוא דומה למשל

הבא:

וכאן אפשר בהחלט לספר את המשל המפורסם, שנדמה לי מייחסים אותו לרבינו החפץ חיים זיע"א, על כפרי אחד שהגיע אל שערי העיר, והנה הוא רואה דבר פלא שלא ראה מעולם.... הוא רואה עגלה ארוכה ממש כמו נחש..... והעגלה הזו נוסעת ודוהרת במהירות אדירה, אבל הפלא הגדול והעצום שהיא דוהרת ללא סוסים..... הכפרי שלנו משפשף את עיניו ואינו מאמין למראה עיניו.... מה זה ??? העגלה הארוכה הזו.... בטח שדים ורוחות מובילים אותה.... ואז עובר שם אדם מן הישוב ואומר לו.... הלז! אתה יודע מה זה??? זו לא עגלה ארוכה, זו פשוט 'רכבת!' - מה??? לא שמעתי על זה מעולם.... תראה, - הסביר לו האדם מן הישוב - יש שם בסוף הרחוב קיוסק לרכוש כרטיסים.... הכפרי שלנו הלך לברר כמה עולה כרטיס לרכבת... ולאחר שבירת כל קופות החסכוניות שלו..... עלה בידו לקנות כרטיס במחלקה הראשונה.... וכבר משעות הבוקר המוקדמות עומד לו הכפרי השמנמן.... ליד פסי הרכבת וכסוסף סוף שומע את צפירות הרכבת, קופץ הכפרי השמנמן וצוהל משמחה..... והנה הוא רואה כמה אנשים שרצים לכיוון הרכבת.... וגם הוא רץ ואץ לכיוון הרכבת אחרי האנשים האלה, שבמקרה הם היו גנבים ורצו לכיוון הקרון האחרון... היכן שעולים האנשים העניים והאומללים והמסכנים. והכפרי שלנו רץ גם הוא בצהלה ובשמחה.... ולאחר שעה ארוכה של נסיעה, כשהכפרי שלנו מתפעל מכל שניה ומכל רגע, פתאום שומעים לחישות ברכבת: פקח! פקח!.... הרבה מיושבי הקרון האחרון נופלים ארצה..... ומתחבאים תחת כיסאות העץ.... הכפרי אומר לעצמו, כנראה יש איזו תקלה ברכבת.... גם אני ירד מתחת איזה ספסל.... ואז עובר הפקח בין הספסלים, ופתאום הוא מבחין בבטן עגולה ענקית.... הפקח חוזר לימי ילדותו למגרש הכדורגל, ופשוט בועט וחזקה בבטנו של הכפרי השמנמן.... צעקות רמות וכאובות עולות מפיו של הכפרי.... קום

מהרצפה! קום! קום! תקבל קנס!..... על מה קנס? אני קניתי כרטיס! על מה ולמה?.... – תראה לי את הכרטיס!... מסתכל הפקח על הכרטיס, ופשוט משתומם.. מה???

אתה?? עושה?? כאן?? אתה שייך למחלקה ראשונה.... –תסלח לי אדוני הפקח, תוכל לומר לי מהו ההבדל בין המחלקה הזו למחלקה הראשונה?? אמר לו הפקח, פשוט.... במחלקה הראשונה יושבים על כורסאות עור..... עוברים ושבבים מלצרים עם כוסיות ערק ושמפנייה.... אז אדוני הכפרי השמנמן, מה אותה עושה כאן?????

כך דומה אותו אדם... שבא ללילה הגדול הזה ללא הכנה מראש... הוא דומה לאותו כפרי שלא מבין ולא יודע.. מה זו מחלקה ראשונה ומה היא מחלקה הגרועה... והוא נבער מדעת... וכך אותו אדם שלא מכין את עצמו ואת נשמתו ללילה הגדול הזה...

ה. סדר הקערה

'הקערה' בתקופת המשנה והתלמוד לא מוזכר מה'קערה'⁷ שאנו נוהגים להניח אותה בליל הסדר במרכז השולחן, אמנם בראשונים כן מובא ענין הקערה, וכן הביא את ענין הקערה השולחן ערוך⁸, אצל רבו העדות מניחים את הקערה רק בפני בעל הבית⁹ ויש שנהגו שלכל אחד מבני הבית יהיה קערה וכל אחד יעשה לפי מנהגו¹⁰.

ו. הפרטים שיש בקערה

ומה יש לנו בקערה:

1. שלש מצות, לקיים מה שאמרו חכמינו (במכילתא פרשת בא, הובא גם בהגדה) 'זהגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה, בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך' וכן דרשו חכמינו (גמרא פסחים קטז ע"א) למה המצה נקראת 'לחם עוני' שעונים עליה דברים הרבה.

ולכן יש להקפיד שהמצות יהיו גלויות לאורך כל הסדר למעט בזמן הקידוש. וכשמגביה את הכוס השני באמירת 'זהיא שעמדה', שבהם מכסים את המצות מפני בושת הפת¹¹.

2. מרור

3. זרוע זכר לקרבן פסח, מנהגינו לקחת רגל הקדמית של הבהמה, ואם אין רגל קדמית של הבהמה יקח כנף.

⁷ כמבואר בגמרא פסחים (קיד ע"א) אלא מוזכר הביאו לפניו שתי תבשילין מרור וחרוסת.

⁸ ראה בבית יוסף ובשולחן ערוך (סימן תעג).

⁹ כן העיר המשנה ברורה (שם ס"ק י).

¹⁰

¹¹ שולחן ערוך (סימן תעג סעיף ז), ובמשנה ברורה (ס"ק עה).

4. ביצה, זכר לקרבן חגיגה הבאה עם הפסח שיהיה נאכל לשובע, ולמה דוקא ביצה? כיון שלאבל נותנים ביצה לומר שהחיים האלה הם כמו גלגל כעת אתה בצער שנפטר קרוב שלך, בעזרת ה' גלגל חוזר בעולם, ככה אנו אומרים להקב"ה עכשיו אין לנו בית מקדש אבל גלגל חוזר לעולם בקרוב יבנה בית המקדש בקרוב.

5. כרפס.

6. חרוסת.

ז. הכנת הקערה לפי הרמ"א

הרמ"א¹² כותב שסדר הקערה הוא לפי סדר האכילה הקרוב יותר למסדר, דהיינו בתחילת הקערה לצד המסדר מניחים את הכרפס ומי המלח, לאחר מכן שלש מצות, לאחר מכן את המרור והחרוסת, לאחר מכן את הביצה והזרוע, והסיבה היא שכלל גדול בידנו (בגמרא במסכת יומא לג ע"א) אין מעבירין על המצוות, ולכן אם אני יניח את המצוות לפני הכרפס, הרי שהמסדר עובר ומדלג על המצוות על - המצוות.

אמנם האחרונים¹³ העירו, שסדר הקערה לא קשור לכלל 'אין מעבירין על המצוות', כיון שהכלל 'אין מעבירין על המצוות' הוא רלוונטי כשיש שתי מצוות באותה זמן ובאותו עת, אך בליל הסדר יש סדר ולכל מצוה יש את זמנה, ככה שאם אני יניח את המצוות לפני הכרפס, לא יהיה בכלל מעביר על המצוות, כיון שעדיין זמן אכילת מצה לא הגיע.

ח. הכנת הקערה לפי הקבלה

ומנהג הספרדים בכל העדות, הוא לסדר את הקערה לפי הקבלה על פי דברי רבינו האר"י בשער הכוונות¹⁴ שמסדרים את הקערה לפי סדר הספירות, ראשית מניחים ג' מצות כנגד חכמה בינה ודעת, ואחרי כן בצורת סגול, זרוע כנגד החסד, ביצה כנגד הגבורה, מרור ביניהם יותר למטה כנגד התפארת, ומתחת לזרוע להניח חרוסת כנגד הנצח, וכרפס כנגד ההוד, ומרור לכורך ביניהם כנגד היסוד והקערה עצמה היא המלכות.

ט. לסוכב הקערה בראש כל המסובים

כתב רבינו חיים פלאגי בספרו חיים לראש (ערך מגיד, אות י) וכשמגיע למה נשתנה הלילה הזה, מגביה הקערה אשר היא סדורה בתוכה המצות וכל הדברים, ומסובב על ראש כל אחד ואחד מבני ביתו, והביא לזה רמז ארחץ בניקיון כפי ואסובבה את מזבחך.. "מזבחך" נוטריקון מצה, מרור, זרוע, ביצה, חרוסת, כרפס. שהרי ידוע שכל השפע שיש בעולם בא דרך עשר ספירות כמבואר בתיקוני זהר (תיקון יז), ובליל הסדר השפע נשפע ביתר שאת וביתר עוז.

¹² מובא בשולחן ערוך (סימן תעג סעיף ד).

¹³ ראה בסימן תעג סעיף ?

¹⁴ הביאו הבן איש חי (פרשת צו) ובכף החיים (סימן תעג ס"ק נח)

ולפני סיבוב הקערה יאמר: ריבונו של עולם תשפיע עלי שפע ברכה והצלחה מעשר ספירות הנרמזים בקערת ליל הסדר על דעת רבי יצחק לוריא אשכנזי, ועל דעת רבי חיים פלאגי זכותם תגן עלינו אמן. ויהי נועם אדני אלוהינו עלינו ומעשה ידנו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו.

י. אין מקום למוזיקים

ובטרם נפתח בהלכות ליל הסדר, אכתוב בקצרה את המעלות הנשגבות והעצומות שיש בלילה הזה 'ליל הסדר', הוא לילה גבוה עד מאוד אין לשער ואין לתאר את גודל התיקונים שעושים בזה הלילה, עד שלילה הזה מאיר כיום גמור, וכמו שמבואר בזהר הקדוש (חלק ב דף לח) 'ז'תנא הוה נהיר לילא כיומא דתקופת תמוז' היינו שהלילה מאיר ביום הזה כתקופת תמוז, שאין בו מוזיקים וכמו שנפסק להלכה בשולחן ערוך (אורח חיים סימן תפז) שליל פסח שחל להיות בשבת, לא אומרים בו ברכת מעין שבע שנתקנה משום המוזיקים כיון שאין מוזיקים בלילה הזה.

וכמו שהביא המגן אברהם (שם) בשם המהרי"ל שלא נועלים את הבית מפני הגנבים כי הקב"ה משמר את בתי עם ישראל כפי ששמר על בתי אבותינו כשהיו במצרים... ויש שנהגו לא לקרוא קריאת שמע שעל המיטה (ראה בספר מנהג ישראל תורה הוא שם בסימן תפז).

היהודי שהבריה שני שודדים...

אני אספר סיפור שחוויתי חלק ממנו, כשהייתי ילד צעיר בהיותי בגולה במדינת מקסיקו מקום מולדתי.

ההורים שלי שיחיו לאורך ימים ושנים, בליל הסדר היו מזמנים כמות גדולה של אורחים... וכמי שראה ונוכח מספר פעמים בשודדי רחוב עם רובים שלופים גוזלים וחומסים ולוקחים מאנשים כל מה שיש עליהם... ופעם ראיתי מחלון ביתי שהניחו בן אדם ברחובה של עיר עם הבגד התחתון בלבד.... (תסלחו על התיאור)... אני לא צוחק... וזאת ידוע לכולם שתכשיטים ושעוני זהב וכל כיוצא בזה הם לשימוש הביתי בלבד, או שמחביאים אותם בגרביים ובעוד מקומות שהשתיקה יפה להם... עיין לעיל... ובכלל לצאת עם תכשיטים ושעוני זהב וחפתים יוקרתיים בשעות הלילה המאוחרות הוא סכנה גמורה גם לנפש ממש... אבל זה היה בחזור מבית הכנסת 'שובה ישראל' שאחד מהאורחים בדרך לבית של ההורים שלי היה ענווד בשרשרת זהב גדולה ועליה מגן דוד גדול כיאה וכנאה ליהודי... וכן שעון זהב גדול שהיה בלא בעיה מחליף שעון קיר בכל בית נורמאלי... ואבא שלי שיחי' שואל אותו: תגיד אתה לא מפחד?? תראה עכשיו אנחנו קבוצה גדולה... מה תעשה בחזור מליל הסדר לבית שלך... ולאחר גמר ליל הסדר, אבא שלי פשוט התחנן לאורח הנכבד תראה זו סכנת נפשות... ואז הוא אמר לו בפשטות 'הרב בבית כנסת אמר שהלילה הוא ליל שימורים... אני מחכה לראות מי יתעסק איתי'... ומור אבי ענה לו נכון, אבל זו סכנה!!! אסור... אבל ההוא בשלו... וככה יצא מבית הוריי...

למחרת בבית הכנסת האורח שלנו בא לבית הכנסת כולו שמח מבסוט עד הגג... כשהוא מספר: 'אתה לא מאמין מה קרה לי אתמול בלילה בחזור לבית שלי... אני הולך ברחוב והנה צצים לי 2 גוים עם אקדח וסכין ואני פתאום קבלתי עזות דקדושה וצעקתי: ליל שימורים הוא לה' והתחלתי לתת להם סטירות, והם פשוט ברחו כמו חתולי רחוב....

יא. כל יהודי ככהן גדול

בוא וראה מה גדול מעלת הלילה, עד שכתב רבינו המהר"ל מפראג (הגדה של פסח) שנהגו ללבוש בגד לבן בלילה הקדוש, דוגמת בגדי לבן שהיה לובש כהן גדול ביום הכיפורים¹⁵, וכבר אמרו דרושי רשומות שישנם ארבעה זמנים בשנה שנהגים ללבוש בהם 'בגדי לבן' והם ראשי תיבות כפר"ה כיפורים, פ"סח, ר"אש השנה, ה'ושענא רבה.

יב. הקב"ה מנקה אותך מכל טומאה

ועוד כתב המהר"ל ש'פסח' הוא מלשון ל'פסוח' כלומר דילוג, והדברים אמורים, שבכל שנה כל יהודי הרוצה לעלות במעלות הקדושה והטהרה הוא מוכרח לעלות מדרגה אחר מדרגה, בליל הסדר שכל יהודי יכול ל'פסח', לדלג מדרגות רבות ולהגיע לדרגות קדושה וטהרה בקלות, וכמו שהקב"ה הוציא את אבותינו ממצרים על אף שהיו שקועים בתוך מ"ט שערי טומאה, כך כל יהודי ויהודי אפילו שהוא נמצא עמוק עמוק בתוך טומאת מצרים, יכול בלילה הזה לצאת ולהתקדש בקדושה עצומה.

יג. בלילה הזה אין פשט רק סודות

ולכן אמרו¹⁶ דרשי רשומות, שהנה בתורה הקדושה יש לנו ארבעה דרכים ואפשרויות איך לדרוש את התורה, פרד"ס, פשט, רמז, דרש, סוד. והנה הלילה הזה נקרא ליל הסדר, 'סדר' הוא ראשי תיבות סוד, רמז דרש, ואין בו פשט.

יד. הקב"ה הוא הבעל הבית בליל הסדר

בספר תפארת שלמה (דרוש שבת הגדול) דקדק בלשונות חז"ל (בגמרא בפסחים קיד) 'הביאו לפניו' מהו הלשון הנסתר הנאמר בדברי חז"ל, מדוע חז"ל לא אומרים הביאו לפני בעל הבית, וביאר התפארת שלמה כיון שבליל הסדר אין בעל הבית, אלא מי הוא הבעל הבית? הוא הקב"ה בכבודו ובעצמו ולכן נאמר בלשון נסתר 'הביאו לפניו'.

ואין זו דרשה נאה ומליצה, אלא הוא פסק הלכה שהשולחן ערוך (סימן תעז) כתב שאם אדם שכח לאכול אפיקומן וכבר נטל מים אחרונים ואף בא לזמן, ונוצר ששכח לאכול אפיקומן, אינו צריך לשוב ולברך המוציא כבשאר ימות השנה, על אף שבדעתו היה להסתלק לגמרי מן הסעודה, ומהו ההבדל בין ליל הסדר לשאר ימות השנה אומר התוספות (ברכות מב ע"א ד"ה אתכא) 'אנן אתכא דרחמנא סמכינן היינו שבליל הסדר הבעל הבית היחיד הוא הקב"ה, וכמו שאדם התארח אצל איש אחר הוא לא יכול לקבוע

¹⁵ ולבישת בגד לבן הובא בפוסקים רבים, עיין ט"ז (סימן תעב ס"ג) אמנם שם כתב טעם אחר בשביל לזכור את יום המיתה. ועוד עיין טעמים שונים בספר נטעי גבריאל (פרק סד).

¹⁶ כן הביא בספר באר החיים (פסח) (?)

מתני גומרים את הסעודה, אלא יש בעל הבית והוא הקובע הוא הדין בליל הסדר שהבעל הבית היחיד הוא הקב"ה והוא עומד על גבי כל יהודי ויהודי¹⁷.

טו. הלילה זה יותר גדול מ'ביאת משיח'

ואם הדברים לא היו כתובים לא היה ניתן לאומרם, וכל שכן שלא היה ניתן לעלות אותם על הכתב, והוא מה שהביא הגאון הקדוש רבי צדוק הכהן מלובלין בספרו פרי צדיק (פסח אות טז) שכל יהודי בליל הסדר יכול להשיג מעלות יותר מאשר ביאת המשיח, וכדברי הנביא (ישעיה ל) 'השיר יהיה לכם כליל התקדש החג, דהיינו שהנביא אומר שבביאת המשיח השיר יהיה כמו ליל הסדר, ומי נתלה במי? הקטן- ביאת המשיח, בגדול - בליל הסדר, והדברים מבהילים כל רעיון¹⁸.

טז. טבילה במקווה

ומרוב קדושת הלילה, נהגו גדולי הצדיקים שחוץ מהטבילה שטבלו במקווה בערב חג, היו הולכים וטובלים שוב במקווה לפני עשיית הסדר, להוסיף טהרה וקדושה¹⁹, ויש לעורר שהחכם עיניו בראשו שלא יתעכב בשביל חסידות זו אלא ימהר אל ביתו לערוך את מצוות הסדר²⁰.

יז. תפילה קצרה וחשובה לאומרה בהשתפכות הנפש

ובטרם יתחיל את הסדר יזמר בקול נעים את סימני הסדר 'קדש ורחץ וכו'²¹, ולאחר מכן יאמר תחינה זו לפני אדון כל.

ריבונו של עולם מלך מלכי המלכים, מלך אדיר, מלך ברוך, מלך גדול, מלך דגול, מלך הדור, מלך ותיק, מלך זך, מלך חי העולמים, מלך טוב ומטיב, מלך יחיד ומיוחד, מלך כביר, מלך לובש רחמים, מלך מלכי המלכים, מלך נשגב, מלך סומך נופלים, מלך עושה מעשה בראשית, מלך פודה ומציל, מלך צח ואדום, מלך קדוש, מלך רם ונישא, מלך שומע תפילה, מלך תמים דרכו.

מודה אני לך ריבונו של עולם על כל החסד אשר עשית עמי ועם כל בני ביתי, שזכית אותי לשבת כמלך על שולחני, אין לי איך להודות לך על כל החסד והטוב שעשית עמי, אך אבקש ממך אבי שבשמים שעל אף שלא בינת אדם לי ואין לי שום השגה, ושום הבנה בכל אשר אני עושה בלילה קדוש זה, בכל זאת אבקש ממך אבא שבשמים שתאיר עלי את האור העצום של הלילה הזה, וכמו שהוצאת וטהרת את אבותינו מתוך מ"ט שערי טומאה, כן ריבונו של עולם

¹⁷ הובא בספר באר החיים (פסח עמוד ?)

¹⁸ הובא בספר באר החיים (פסח עמוד ?).

¹⁹ עיין לגאון רבי צדוק מלובלין זיע"א בשו"ת תפארת צבי (חלק ב סימן כו אות טז).

²⁰ כיוצא בזה, ראה משנה ברורה (סימן תעב ס"ק ב).

²¹ כמו שהאריך בסוד האמירה בלבד בספר יסוד ושוורש העבודה (שער תשיעי פרק ו), ובספר נחלת יעקב (.)

תוציא ותטהר אותנו הלילה הזה מכל לכלוך ומכל עוון אשמה ורשע, ונוכה להיטהר לב טהור ברא לי אלוהים ורוח נכון חדש בקרבי.

ותהא אהבתך תקועה בליבנו תמיד, ואל תעובנו אבינו, אל תשכחנו יוצרנו, וראה את עמך הגוי הגדול, בניך בני רחומיך, העם הקדוש הזה שעם כל הצרות שיש לכל אחד, זה בפרנסתו, וזה במכאוביו, וזה בצער גידול בניו ובנותיו..... (כאן יהרהר בליבו בכל מה שעובר עליו) בכל זאת הבנים שלך לא שוכחים אותך, ואוהבים אותך עד מאוד ומקיימים את מצוותיך בשמחה רבה עד מאוד, ומהללים ומשבחים ומפארים את שמך, היש לך תחליף לבניך אלה? בבקשה ממך אבא כבר אין לנו כוח לסבול את עול הגלות, תגאל אותנו כמו שגאלת את אבותינו ממצרים. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי.

יח. לשם יחוד על כל מצוה

המצוות בליל הסדר רבות הם, ורצוי מאוד לפני קיום כל מצוה לומר נוסח 'לשם יחוד' המודפס בהגדות, ואם בני הבית ממהרים יאמרו בקצרה לשם יחוד קובה"ו הריני בא לקיים מצוה פלונית ויהי נועם וכו', ודע שהאמור לפני כל קיום מצוה 'לשם יחוד' אין החיצונים וכוחות הטומאה יכולים לינק מהמצווה שעשה.²²

המצוות שיש בלילה הזה

ובטרם נדון בהלכות ובמנהגים ובפרטי הדיינים של כל מצוה ומנהג, יש להקדים ולעשות סדר, שבליילה קדוש זה ישנה חלוקה של ארבעה נושאים:

א. שלושה מצוות מהתורה - א. אכילת מצה. ב. סיפור יציאת מצרים. ג. קידוש ליל יום טוב.

ב. שלש מצוות מדברי חכמים - א. אכילת מרור. ב. שתיית ארבעה כוסות²³. ג. חרוסת.

ג. זכר למה שהיה במקדש - א. ביצה זכר לקרבן חגיגה. ב. זרוע זכר לקרבן פסח.

ד. ועוד דברים שחכמים תיקנו לעורר שאלה אצל הילדים.

יט. קדש - קידוש מהתורה

ישנם כמה הבדלים בין הקידוש של ליל שבת בשאר ימות השנה לקידוש בליל פסח:

²² על אף שהגאון הנודע ביהודה (קמא סימן צג) התנגד לאמירת לשם יחוד, וראה המעשה הנורא שהביא תלמידו בשו"ת תשובה מואהבה (חלק א סוף סימן א) אך רבים מהאחרונים העלו ששפיר ניתן לומר לשם יחוד, ראה בשו"ת רב פעלים (חלק א סוף סימן א), ובשו"ת חזון עובדיה (חלק א, כרך ב סימן כט), ומה שכתבתי שעל ידי אמירת לשם יחוד אין החיצונים נאחזים במצווה, עיין היטב בספר הקדוש חסד לאברהם (מעייני ז, נהר י דף רנט).

²³ ומה שכתב רבינו הגר"ש קלוגר בשו"ת קנאת סופרים (סוף סימן צה) ששתיית ארבע כוסות חיוכם מהתורה, כבר תמה עליו בשו"ת חזון עובדיה (חלק א סוף סימן יב).

א. בקידוש בליל שבת ניתן לקדש עוד לפני הלילה, ובפסח יש לקדש רק לאחר צאת הכוכבים.²⁴

ב. הקידוש על כוס יין בליל שבת בשאר ימות השנה חיובו מדברי חכמים, והטעם, כיון שיוצאים ידי חובת קידוש מהתורה בתפילת ערבית²⁵, ושונה ליל יום טוב שהרבה מהפוסקים סוברים שחיוב הקידוש על כוס יין מהתורה על אף שהתפללו ערבית²⁶. ויש לכך השלכות רבות, והבדלים רבים, לדוגמא: הכלל 'מצוות צריכות כוונה', היינו שצריך לכוון לצאת ידי חובת המצווה, אמנם אם חובת הקידוש הוא מדברי חכמים גם בלא כוונה מיוחדת יוצא ידי חובה, ועוד הבדלים רבים²⁷.

ג. ברכת הקידוש, ברכת הגפן, וברכת שהחיינו

יש הנוהגים שכל אחד מבני הבית אומר את כל נוסח הקידוש בליל פסח, מכיוון שכל אחד מבני הבית אוהז בידו כוס ומקדש לעצמו, ולפי ההלכה אין כל מניעה, אך יזהרו שלא יענו אמון אחרי הברכות של המקדש משום הפסק²⁸.

אך המנהג היותר נכון לפי ההלכה, שבעל הבית יקדש בקול רם ויוציא את שאר בני הבית ידי חובה משום 'רוב עם הדרת מלך', אלא אם כן בעל הבית לא שומר תורה ומצוות, או שהוא בולע מילים, בזה עדיף שיחזיק את הכוס ויאמר את הקידוש בשקט בשביל שחלילה לא יפגע בבעל הבית²⁹.

ויש לציין שאם יש חשש שבעל הבית לא יודע להוציא ידי חובה את השומעים, יעמוד אחד מבני הבית ויאמר לכולם, תכוונו לצאת ידי חובה, ואבא יכוון להוציא אתכם הן בחובת ובברכת הקידוש, והן בברכת בורא פרי הגפן שבברכה זו פוטרים את הכוס השנייה³⁰.

24 בית יוסף (סימן תעב) הביא מדברי התוספות (פסחים צט ע"ב), ובשו"ת תרומת הדשן (סימן קלז), וכן פסק השולחן ערוך (שם סעיף א), ועוד עיין באריכות עצומה בשו"ת חזון עובדיה (סימן א).

25 שכמו שידוע שבקידוש בליל שבת יש שלשה שיטות בפוסקים: שיטות הסוברים שקידוש על היין הוא מדרבנן - כן סובר הרמב"ם (הלכות שבת פרק כט), ובחיוך (מצוה לא). שיטות הסוברים שהקידוש על היין הוא מהתורה והטעמיה היא דרבנן כן סובר סובר התוספות (פסחים קו ע"ב ד"ה זכרוהו) בתירוץ השני. שיטות הסוברים שגם הטעמיה וגם הטעמיה היא מהתורה כן כתב בספר המכריע (סימן עא), וברבינו חננאל (פסחים קו ע"ב) וברש"י (זיר ד ע"א, ובספר הפרדס סימן קיב) וכתבו חידוש גדול, שאם נדר או נזר מן היין אין זה חל כיון שהוא מושבע ועומד על זה מהר סיני. ויש לפלפל טובא בשיטות אלו. ולהלכה נוקטים שהקידוש על היין הוא מדרבנן, כן כתבו הלבוש (סימן רעא סעיף א) ובמגן אברהם (שם ס"ק א), ובכף החיים (ס"ק ב), ובמשנה ברורה (ס"ק ג), ובחזון עובדיה (שבת עמוד ו, ובשו"ת חזון עובדיה סימן ב).

26 הרב המגיד (הלכות שבת פרק כט הלכה יח) ובמגן אברהם (ריש סימן רעא) שאין הבדל בין לילי יום טוב, ליל שבת שניהם מדרבנן, אמנם בשו"ת חזון עובדיה (סימן ב) הביא ראשונים רבים שבליל יום טוב הקידוש על היין הוא מהתורה.

27 גמרא ראש השנה (כח ע"א), ובשולחן ערוך (סימן ח, סימן כה, סימן ס. ובעוד מקומות רבים) שמצוות צריכות כוונה, אמנם כל מה שמצוות צריכות כוונה, הוא רק במצוות מהתורה, ולא במצוות דרבנן, כמו שמבואר בפרי חדש (סימן תפט), וכמו שהאריך בזה בשו"ת חזון עובדיה (חלק א סימן כט), אמנם גם אם לא כיוונו במצוות מהתורה יצאו בדיעבד לפי החיי אדם (כלל סח סעיף ט, הביאו המשנה ברורה בכמה מקומות) שכל שמעשיו מוכיחים שהוא מקיים את המצוה, גם אם לא כיוון יצא ידי חובה.

28 חזון עובדיה (פסח עמוד יח)

29 וגם בליל שבת אפילו שלא מחזיק את כוס הקידוש בידו, יכול להסתכל על כוס המקדש ולומר בשקט את כל נוסח הקידוש, כמבואר מדברי רבינו יוסף חיים בספרו בן איש חי (שנה ב בראשית אות טו),

30 כמבואר בשולחן ערוך (סימן תעד סעיף א).

ובגמר הקידוש מברכים 'ברכת שהחיינו', ויש לכוון בברכה זו לפטור את כל המצוות שיש בליל הסדר, מצה, מרור, הגדה, ארבעה כוסות³¹.

כא. סגולה ארבע כוסות - ארבע כנגד מי?

א. בירושלמי (פסחים פרקי הלכה א) מובא שארבע כוסות הם כנגד ארבע לשונות של גאולה, והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים והצלתי אתכם מעבודתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ולקחתי אתכם לי לעם.

ב. אומר המדרש (ילקוט שמעוני וישב רמז קמז) שהוא כנגד ארבעה כוסות של תרעלה שעתיד הקב"ה להשקות את ישראל. וכן כנגד ארבע כוסות של נחמה שעתיד הקב"ה להשקות עם ישראל.

ג. וכן מובא במדרש (שם) אמר רבי לוי ארבע כוסות נגד ארבעה גלויות: א. בבל. ב. פרס. ג. יוון. ד. אדום.

ד. המהר"ל (הגדה של פסח) כתב שארבע דווקא למה? כי רוחות השמים הם ארבעה: צפון, דרום, מזרח, מערב. כנגד ארבעה יסודות אש, מים, רוח, עפר. ארבעה עולמות, אצילות, בריאה, יצירה עשיה.

ה. המהר"ל (שם) כתב עוד שארבע כוסות כנגד ארבע אימהות, כוס ראשונה כנגד לאה, שניה כנגד רחל, שלשית כנגד בלהה, רביעית כנגד זלפה.

והסבר דבריו שהאשה לפי תורת הסוד היא 'דין' ו'כוס' בגימטרייה 'אלוקים', והאשה נקראת כוס כמבואר בגמרא בכתובות (סה ע"א) 'אין אדם שותה בכוס אלא אם כן בדקן'. והאשה נקראת יין כמו שאמר דוד המלך 'אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך' ודווקא האשה שהיא משורש הדין היא צריכה למתק את הדינים, כמו שכתב רבינו יוסף חיים זיע"א (בספר כתר מלכות אות קמט) שהאשה צריכה למזוג את היין במים.

ויש על זה רמז 'תרועם בשבט ברזל ככלי יוצר תנפצם', ברז"ל ראשי תיבות בלהה, רחל, זלפה, לאה, שהם שורש הדין הם מנפצים את הדינים.

ו. על ידי שתיית ארבעה כוסות מעוררים ארבעה מיני חיבה ואהבה בינינו לבין הקב"ה, וכמו שאמר שלמה המלך פתחי לי אחותי, רעייתי, יונתי, תמתי.

כב. תיקון כנגד ארבע מיתות בית דין

היפה ללב (סימן תעב) כותב שעל ידי שתיית ארבע כוסות מתקן, ארבע מיתות בית דין, סקילה, שריפה, הרג, וחנק, שמבואר בגמרא בסנהדרין (לו ע"ב) שאף שסנהדרין בטלה ארבע מיתות לא התבטלו חלילה, ומי יודע אולי בגלגול שעבר עשה איזה עבירה, וכן בשתיית ארבעה כוסות מתקן את אשא פגם וארבע אותיות הוי"ה ובאותיות שם אדני".

כג. יין לבטל 70 תאוות

³¹ כן מבואר באחרונים חזון עובדיה (פסח עמו כה).

בספר ליקוטי הלכות האריך להוכיח שעל ידי שתיית ארבע כוסות לפי ההלכה מבטל ומוריד מעצמו את כל התאוות הכלולות בשבעים אומות העולם, ובפרט תאוות הניאוף, וזוכה להתקדש ולהיטהר³².

כד. יין אדום

מצוה מן המובחר לשתות לארבע כוסות - יין דווקא, ולא מיין ענבים, והמהודר ביותר לשתות יין לא מבושל וללא סוכר, הכשר לנסך על גבי המזבח, ועדיף יין אדום' זכר לדם התינוקות שפרעה הרשע והאכזר היה מתרחץ בדמם³³.

אמנם אם שתיית היין קשה לו מאוד ישתה מיין ענבים, והרגיל לשתות מיין ענבים בכל לילי שבתות השנה, בליל הסדר יתאמץ וישתדל לשתות יין דווקא³⁴.

ויש להבהיר, שלפי המציאות בימי חז"ל לא היה כמעט אפשרות לייצר מיין ענבים בזמן פסח, שהרי זמן בצירת הענבים הוא בתשרי, ומתשרי ועד חודש ניסן המיין ענבים יחמיץ וייהפך ליין, וכן ראוי ורצוי להחמיר כפי הסוברים ששתיית מיין ענבים הוא רק בדיעבד³⁵.

כה. חמר מדינה, ושומע כעונה בד' כוסות

חולה שהרופאים אסורים עליו בכל תוקף לשתות יין, ומיין ענבים, האם עליו לקבל את הדין באהבה, ומקסימום לקיים את המצוה ב'כאילו', אני כמוזן מתכוון לגמרא (מסכת קידושין מ ע"א) 'חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב **כאילו** עשאה', או שניתן למצוא לו פתרון?

תשובה: לכל דבר יש פתרון, ואותו חולה יקיים את המצוה ב'פועל' ולא ב'כאילו', ואסביר, נכון שלשיטת השולחן ערוך לא יוצאים ידי חובת ארבעה כוסות בחמר מדינה, אך במקום חולי וצער יכול לסמוך על פוסקים רבים הסוברים שאפשר לצאת ידי חובת ארבע כוסות בחמר מדינה, ובנוסף ישנם פוסקים הסוברים שמועיל דין 'שומע כעונה' בשתיית ארבעה כוסות.

³² ליקוטי הלכות (פסח הלכה ה אות י), והביא את הדברים בתמצית בהגדה אור זרוע (עמוד סד).

³³ כן מוזכר בירושלמי (פסחים פרק י הלכה א), ובמסכת שקלים (פרק ג הלכה ב) כמבואר במשנה ברורה (סימן תעב ס"ק לח), והביא שם טעם נוסף, עיי"ש. וטעם זה נוסף לשאר שבתות השנה שיש ענין לקדש ביין אדום דווקא. עיין חזון עובדיה (עמוד רכ).

³⁴ הדגשתי זאת משום שגאון ירושלים בעל ההר צבי רבי צבי פסח פארנק בספרו מקראי קודש (חלק ב סימן ל) הוכיח מכמה ראשונים שהסיבה שחכמים תיקנו לנו לשתות את ארבע כוסות תוך כדי עיסוק בהגדה הוא משום שהיין משמח, ואין בזה רק את ההלכה שיש בכל יום טוב שמובא בשולחן ערוך (סימן תקכט) שיש מצוה לשמוח ביום טוב בבשר וביין, אלא הוא ענין באמירת ההגדה בשמחה.

³⁵ כן סובר המשנה ברורה בדעת השולחן ערוך (סימן רעב ס"ק ו) ששתיית מיין ענבים היא רק בדיעבד, ובעל האגרות משה בספר שמעתא דמשה (פסח פרק ז) כתב שלא יוצאים ידי חובת ארבע כוסות בשתיית מיין ענבים, לפי האמור בגמרא פסחים (קח ע"ב) שצריך דרך חירות, ולשיטתו דרך חירות מעכב בשתיית ארבעה כוסות. (ויש לפלפל בדבריו ואכמ"ל), ובתשובות והנהגות (חלק ב סימן רמג) הביא שהחזון איש והגרי"ז והגאב"ד מטשעביץ, היו שותים מיין ענבים לשתית ארבעה כוסות. ובשנת תשס"ז באתי קמיה דהגאון האדיר רבי משה שטרנבוך שליט"א בעל תשובות והנהגות ושאלתיו שהרי הגרי"ז (על הרמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ז הלכה ט) כתב להוכיח שלשיטת הרמב"ם אם לא שתה דרך חירות לא יצא ידי חובת ארבעה כוסות. וכן מדוקדק באחד מן הראשונים המהר"ם חלאווה (פסחים קח ע"ב, עיי"ש עיין היטב בהגהות נטעי גבריא לאות יג), ובספר משמרת ליל שימורים (סימן טו אות ו), והשיב לי תשובה על זה, ואבדה לי מזיכרוני והוא רחום יכפר עון. ועוד עיין בשו"ת שואליו ודורשיו (חלק ד סימן ל), ובשו"ת משנה הלכות (חלק י סימן סז).

והמסקנה: שאותו חולה ינהג כך, ישמע את הקידוש, ההגדה, הלל, ברכת המזון וכו' מאדם השותה ארבע כוסות מיין, ויוציא אותו ידי חובה, והחולה עצמו ישתה את החמר מדינה, ולפי זה אותו חולה יצא ממה נפשך: שאם יש חובה ל'קיים' ארבעה כוסות ביין, הרי שאותו חולה יצא מדין 'שומע כעונה', ואם יש חובה דווקא 'לשתות' הרי שאותו חולה יצא לסוברים שמועיל בארבעה כוסות חמר מדינה.

וכן אדם שגם 'חמר מדינה' אסור לו לשתות, מחמת האלכוהול שיש בו, יסמוך על הפוסקים שי'חמר מדינה' הוא משקה חשוב כגון מיין תפוזים סחוט וכיוצא בזה, ואם לא יוכל לשתות שום משקה אלא מים בלבד, ישמע את הקידוש וההגדה וכו' ויסמוך על הפוסקים שמועיל לצאת ידי חובה מדין שומע כעונה, וחלילה לא יפסיד מצוה יקרה זו³⁶.

כו. נשים וקטנים, תיקון הטא עין הדעת

³⁶ הארכתי בכל זה בספרי נכה רגליים – פתרונות הלכתיים לבעלי מוגבלויות (סימן ז) ואביא כאן את תמצית הדברים, נידון זה מתחלק ל'ב' חלקים:

א. נחלקו הפוסקים האם יוצאים ידי חובת ארבע כוסות בחמר מדינה, דמבואר בשולחן ערוך (סימן תפג סעיף א) שלא יוצאים ידי חובת ארבעה כוסות בחמר מדינה אלא ביין, אמנם הרמ"א סובר שכשאין לו יין יוצא ידי חובה, וכן כתבו הפרי מגדים (סימן תפג אשל אברהם ס"ק א), ובמשנה ברורה (סימן תעב ס"ק לו, וצ"ב מה שכתב שם דאם קשה לו לשתות ישתה חמד מדינה, דכל ההיתר של הרמ"א הוא רק למי שאין לו יין, וכמו שכתב המשנה ברורה עצמו) ועוד.

ב. הגאון האדיר רבי נתן געשטעטנר זצ"ל בספרו שו"ת להורות נתן (חלק ב סימן סוף כט, ובחלק ג סימן כ, ובספרו נתן פרי פסח עמוד יח) כתב לחדש בדעת תוספות (פסחים צט ע"ב ד"ה לא יפחות) שמועיל דין שומע כעונה בשתיית ארבעה כוסות, והביא שכן כתב בחידושי הגרי"ז על הרמב"ם (הלכות חמין ומצה פרק ז הלכה ט) בשם אביו הגר"ח להוכיח מתוספות שם, שמועיל דין שומע כעונה בשתיית ארבע כוסות ותמצית דבריו: שבגמרא שם מובא שנותנים לעני ארבעה כוסות, וכתבו שם התוספות ו'מתוך הלשון משמע, קצת שאין נותנין לבניו ולבני ביתו, כי אם לעצמו, והוא מוציא את כולם בשלו, וסברא הוא דמאי שנא ארבע כוסות מקידוש, דכל השנה: וכבר תמה המהר"ל (גבורות ה' פרק מח, ד"ה לא יפחות) דצ"ע שרב המרחק בין קידוש לשתיית ארבע כוסות, שחובת הקידוש הוא 'בברכה', ואילו חובת ארבע כוסות הוא 'בשתייה'. ומכוח קושיא זו בנה הגר"ח את יסודו ששיטת תוספות היא שחובת ארבעה כוסות היא כחובת קידוש שאין מצוותם בשתיית ארבע כוסות אלא בדברים הנאמרים על היין כחובת קידוש. עיי"ש. וכן הביאו בשם הגרי"ז להלכה הגר"מ שטרנבוך בספריו פשט ועיון (פסחים שם), ובתשובות והנהגות (חלק ג סימן קלו), מועדים וזמנים (חלק ג סימן רנה), וכן כתב בשו"ת שרגא המאיר (חלק ג סימן קיח), וכן כתב מודנפשיה גאון ירושלים הגאון רבי צבי פסח פראנק בספרו מקראי קודש (פסח חלק ב סימן כט), ובשו"ת רבבות אפרים (חלק ג סימן שח), ושו"ת אבני דרך (חלק א סימן פ). (ושם בספרי פלפולי בארכות בחידוש עצום זה, וכאן איני רשאי להאריך במשקו שרצון הקוראים לקצר, רצון יראוי יעשה, ויאמר ל'קוראים': ה' עמכם...).

אחר הדברים האלה, נשוב אל אותו חולה שהרופאים אסרו עליו לשתות יין, שלפי כל הנ"ל אותו חולה יצא ידי חובה ממה נפשך, שאם יש חובה ל'קיים' ארבעה כוסות ביין, הרי שאותו חולה יצא מדין 'שומע כעונה', ואם יש חובה דווקא 'לשתות' הרי שאותו חולה יצא לסוברים שמועיל בארבעה כוסות חמר מדינה.

גדר 'חמר מדינה' - כבר נשתברו הקולמוסים, במחלוקת האם צריך משקה המשכר, שדעת רבינו זצ"ל בשו"ת יביע אומר (חלק ג סימן יט), ובשו"ת יהוד דעת (חלק ב סימן לח) כשיטת שו"ת הלכות קטנות (סימן כה) שצריך משקה 'המשכר', ואולם יש שכתבו שדי במשקה חשוב, כפי שכתב הגאון המהרש"ם בספרו דעת תורה (סימן רצו ס"ק ב) ובערוך השולחן (סימן רעב סעיף יד), ובשו"ת אגרות משה (חלק ב אורח חיים סימן עה, ובחלק ד אורח חיים סימן עה), ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק ח סימן טז) האריך בזה וכתב ששיטת ההלכות קטנות היא דעת יחיד. וכן ראיתי בספר מקראי קודש (ליל הסדר עמוד קסח) שהביא בשם הגר"מ אליהו שמשקה שרגלים להגישו לאורחים הוא אורח חמר מדינה. ויש לציין שהביא שם חידוש עצום בשם הגר"ח פ' שיינברג זצ"ל שסודה נקראת חמר מדינה. [יש לפלפל בזה לפי הגדרים, ובמקום אחר כתבתי לעצמי בדרך לימוד, שגדר 'חמר מדינה' לא מוגדר... (אצלי כמוכן... לפי קוצר דעתי...)] משום שכל פוסק מצא לו מקום להתגדר בגדר זה, יש שהגדירו מה שהגדר לקבוע עליו סעודה, ויש שהגדירו שהוא משקה שהדרך לשתות אותו, ויש שאמרו שהוא משקה חשוב שמגשים אותו לאורחים, ויש שאמרו שיהיה משקה משכר]. ועל כל פנים בנידון דידן נראה ששפיר יצא ידי חובת ארבעה כוסות לפי כל הנ"ל, ולא יפסיד מצוה יקרה וחביבה זו.

יש לחנך את הקטנים בשתיית ארבעה כוסות³⁷, וכמו כן גם נשים חייבות בשתיית ארבע כוסות, ומכיוון שקשה להם שתיית יין, יתן להם לשתות מיץ ענבים³⁸.

וראה מה שכתב רבינו חיים פלאגי³⁹ שהאשה על ידי שתיית ארבע כוסות בליל פסח היא מתקנת את מה שסחטה לאדם הראשון ענבים, ורמזו על כך שיש לנו שלושה מצוות שנשים חייבות בהן משום שאף הן היו באותו הנס' והם: מגילה, נרות חנוכה, וארבע כוסות, ועל ידי שלש מצוות הללו שהם ראשי תיבות אמן, א- ארבעה כוסות, מ- מקרא מגילה, ו- נרות חנוכה. האשה מתקנת את מה שענתה אמן והסכימה ליצר הרע ומלאך המוות להשקות את האדם הראשון. והדברים עמוקים מאוד.

כז. איזה כוסות???

יש לקחת כוסות נאים ויפים, ומי שיש ברשותו כוס של כסף הרי זה משובח⁴⁰, ויש שכתבו לקחת כוס זכוכית⁴¹. וכל הדינים הנוהגים בכוס של ברכה נוהגים גם בד' כוסות, שהכוס לא יהיה פגום, ויש למלאות כוס יין מלא שיישפך ממנו מעט⁴² וכן לקיחת הכוס בעשר אצבעותיו מאדם אחר⁴³.

כה. שטיפה והדחה

לפי פשט ההלכה, כשהכוס נקי אין צורך לשטוף ולהדיח אותו לפני הקידוש, אמנם על דרך הסוד ובפרט בליל הסדר נהגו לשטוף ולהדיח את הכוס⁴⁴, ובמנהג שטיפה והדחה מצינו שלושה מנהגים בדברי הפוסקים: יש אומרים שדי בשטיפה וההדחה רק קודם הקידוש⁴⁵, ויש אומרים שרק כוס הראשונה, וכוס

³⁷ משנה ברורה (סימן תעב).

³⁸ הגם שבזמן הגמרא נשים היו רגילות בשתיית יין, כמבואר בגמרא בכתובות (סה ע"ב) ובשולחן ערוך אבן העזר סימן עו, מכל מקום מבואר שם שגנאי הוא לאשה שתשתה הרבה יין, וכן כיום הדורות נחלשו.

³⁹ בספרו חיים לראש (דף כז ע"ב).

⁴⁰ כף החיים (סימן תעב ס"ק יא).

⁴¹ כן כתב רבינו חיים פלאגי (פיסקא בית הכסות אות ד) והביא שכן כתב בהגהות נירות שמשון (שם סימן תעב) וכן העיד הגאון יעב"ץ על אביו החכם צבי בסידור שערי השמים (עמוד תתקפב), והאריך במנהגים השונים בספר שבח פסח (עמוד תלא). עיי"ש. ויש לבאר למה העדיפו כוס זכוכית, לפי הטעם המובא בפוסקים (מוכח בירושלמי פסחים פרק י הלכה א, ובמסכת שקלים פרק ג הלכה ב, הביא זאת המשנה ברורה סימן תעב ס"ק לח), ששוותים יין אדום, זכר להריגת התינוקות על ידי פרעה האכזר, ובשביל להזכיר טעם זה יותר העדיפו כוס זכוכית שרואים ממנו את היין האדום, אמנם מדברי היעב"ץ ורבי חיים פלאגי מבואר שבכל השנה יש עדיפות לעשות קידוש בכוס זכוכית, מאשר כוס כסף, ולפי הטעם שכתבתי הוא ענין דווקא בליל פסח.

⁴² המשנה ברורה (סימן קפג, ס"ק ט) הביא מחלוקת האם כוס יין מלא הכולנה שיישפך ממנו, שדעת האליה רבה ועוד, שצריך שיישפך ממנו, אמנם לפי שיטת הט"ז שיימלא אותו באופן שלא ישפך ממנו, והמשנה ברורה לא הכריע, ולפי הסוד יש ענין שיישפך ממנו.

⁴³ כמבואר שם, וכפי שהאריך רבינו חיים פלאגי.

⁴⁴ שהרי אם הכוס נקי לפי השולחן ערוך (סימן קפג סעיף א) אין צריך שטיפה והדחה, אמנם הערוך השולחן (שם סעיף א) כתב שעל דרך הסוד יש להדיח במים. ומה שכתבתי שבליל הסדר יש הדגשה משום חיבוב מצוה והידור, כן כתבו הפרי מגדים (משבצות זהב סימן תפו ס"ק א), ותלמידי התרומת הדשן בספרו לקט יושר (עמוד פז).

⁴⁵ כן מבואר במשנה ברורה (סימן תעג ס"ק ז).

השלישית לפני ברכת המזון צריכה שטיפה והדחה⁴⁶, ויש אומרים שבכל כוס וכוס צריך שטיפה והדחה בדרכם של בני מלכים⁴⁷, וכל משפחה תעשה כפי מנהגה.

כט. למהול במים

בזמן חכמינו שהינות שלהם היו חזקים, היו נוהגים למהול אותם במים⁴⁸, אך כיום שהינות שלנו חלשים, ובנוסף לצערנו והרבה מהיקבים היינות כבר מהולים בהרבה מים, (שמעתי על איזה יקב... 80% מים..) וכבר התלוצצו עליהם החכמים (כן שמעתי מרבינו עובדיה זצ"ל ניסן שנת תשס"ג) 'שביקבים האלו הם כותבים על הבקבוק ללא חשש טבל ערלה ושביעית תרומות ומעשרות'... בוודאי שאין מה לחוש... 'במים' לא ערלה, לא לשביעית, ולא לתרומות ומעשרות (ואפילו עשיו היה מעשר מלח ותבן... מי חשב על 'מים'???).... (הוספה שלי....).

אמנם לפי הקבלה, יש ענין למהול את כל הארבע הכוסות, בשביל למתק את הדינים, חוץ מכוס ששופכים בזמן קריאת עשר המכות, דצ"ך עד"ש באח"ב⁴⁹.

ל. שיעור הכוס

ושתיתית ארבעה כוסות יש שלושה דינים מעכבים:

א. שיעור הכוס. ב. שיעור השתייה. ג. זמן השתייה.

א. שיעור הכוס – כל מקום שחייבו חכמים 'כוס', כגון בקידוש הבדלה, ארבע כוסות ועוד.... צריך שיעור חשוב, ונחלקו גדולי הפוסקים כמה הוא השיעור, שלפי רבי חיים נאה הוא שיעור של 86 מ"ל, ויש ששיעורו 81ב מ"ל, ויש ששיעורו 70ב מ"ל וכן שמעתי מאדם גדול שראה את הכוס של הגאון בעל דברי יואל שהיה כשיעור 70- מ"ל, ולפי שיטת הגדוע ביהודה והחזון איש הוא 150 מ"ל⁵⁰. ולהלכה אנחנו נוהגים מדורי דורות ללכת אחרי שיעורו של רבי חיים נאה, אמנם אהינו האשכנזים סוברים שבשל תורה מחמירים כשיעור חזון איש ובשל דרבנן מקילים⁵¹.

ב. שיעור השתייה – לכתחילה צריך לשתות רביעית, ואם אינו יכול – צריך לשתות רוב רביעית, וששיעור זה יהיה כמלואו לוגמיו, ואסביר שיעור מלוא לוגמיו הוא שיכניס מים לפה וינפח לחי אחד, ובדרך כלל שיעור מלא לוגמיו הוא יותר מרוב רביעית, ואדם שיש לו פה גדול שיעור השתייה שלו קרוב לרביעית, ונער צעיר הפה שלו קטן מאוד ששיעור המלוא לוגמיו שלו קטן מאוד ופחות מרוב רביעית, ויש להזהר שיקפיד לשתות רוב רביעית⁵².

⁴⁶ כן כתב הכף החיים (סימן תעב ס"ק א)

⁴⁷ בן איש חי פרשת צו (אות כט).

⁴⁸ עיין משנה ברורה ( ).

⁴⁹ רבי חיים פלאג'י בהגדה של פסח שלו חיים לראש (דף כז ע"א).

⁵⁰ עיין בכל זה בשולחן ערוך (סימן תעב סעיף ט) ובמשנה ברורה (ס"ק לד).

⁵¹ כפי שכתב המשנה ברורה (סימן תפז, ובסימן רעא) ובספר פניני הלכה (עמוד 250) העלה שם חשבון אחר עיי"ש.

ויש המחמירים לשתות את רוב הכוס גם כשהוא מחזיק כמות של כמה רביעיות, כשיטת הרמב"ן, משום שהביא השולחן ערוך (סימן תעב סעיף ח) את שיטתו בשם "יש אומרים". ויש המחמירים לשתות את כל הכוס⁵³.

ג. שיעור הזמן של שתיית הכוס – יש להקפיד לשתות את הרביעית בפעם אחת, משום שיש כלל 'כדי אכילת פרס' כלומר, אדם האוכל איסור כגון איסור נבלה, או להבדיל אדם שאוכל מצה, בשביל שאכילה תקבל משמעות הלכתית צריך שני תנאים: א. כמות של המאכל, דהיינו כזית. ב. ושיעור זמן של אכילה, דהיינו בשביל שהאכילה תהא כאכילה אחת, יש לאכול אותה בזמן קצוב.

ונחלקו הפוסקים, האם יש שינוי זמנים בין אכילה לשתייה, שהרי במציאות רגילים לשתות יותר מהר מהאכילה, שיטת הרמב"ם⁵⁴ שזמן 'כדי אכילת פרס' בשתייה הוא קצר מאכילה, והוא כדי שתיית רביעית, והוא הדין בשתיית ארבעה כוסות.

אמנם זקן או חולה שקשה לו מאוד לשתות בבת אחת, יש להקל לו ולסמוך על שיטות הסוברים שאין הבדל בשיעור זמן האכילה בן שתיה לאכילה, ולשניהם שיעור אחד,⁵⁵ והטעם כיון שמצוות ארבע כוסות היא חובה מדברי חכמים, וכשיש מחלוקת בין הפוסקים ואין הכרעה הדבר מוגדר כספק, ועוד שיש שכתבו שכל דברי הרמב"ם ששיעור זמן השתייה שונה מאכילה הוא במאכלות אסורות, כגון בשתיית דם, או בשתיית חלב טמאה, אבל בשתיית דבר מצוה, יודה הרמב"ם ששיעור כדי אכילת פרס ושתייה ואכילה אחד הוא, וזמן ההמתנה הוא בין – 6 ל-7 דקות⁵⁶.

ואם היין היה לו חריף והמתין יותר משיעור השתייה לפי הרמב"ם, אם רוצה לחזור שוב ולשתות ולצאת ידי חובה, יחזור וישתה, ואם קשה לו אפילו ישוב וישתה מיין ענבים, שהגם שהוא דין דרבנן וספק דרבנן להקל כיון שניתן להחמיר בקלות יחמיר, אמנם אם הוא אשכנזי יכול להחמיר בשתייה בכוס הראשונה ובכוס השנייה, אך אם הוא נמצא בכוס השלישי ובכוס הרביעי אין לו להחמיר ולשתות שוב שהרי הוא כמוסיף על הכוס⁵⁷, ולספרדים תמיד בכל ענין יכול לשוב ולשתות, ואין לחוש משום מוסיף על הכוסות.

לא. ניתוח לסת – שתיה בקש'

אדם חולה שעבר ניתוח בלסת או בפה, ויש לו קושי גדול לשתות ארבע כוסות, מותר לו לשתות על ידי קש⁵⁸.

⁵³ כן כתב בשולחן ערוך רבינו זלמן (סימן תעב סעיף יב).

⁵⁴ כן רבינו הרמב"ם בכמה מקומות בידו החזקה (הלכות שביתת עשור פרק ב הלכה ד, הלכות מאכלות אסורות פרק יד הלכה ה, ובהלכות תרומות ומעשרות פרק י הלכה א), ורבים מהאחרונים דימו בין מאכלות אסורות לאכילת מצוה, ומהם הבן איש איש חי (פרשת צו סעיף כט), ועוד ואכמ"ל.

⁵⁵ כן סובר הראב"ד (בהשגות שם) ועוד ראשונים.

⁵⁶ אמנם יש בשיעור של אכילת פרס שיטות רבות נזכיר אותם להלן.

⁵⁷ עיין משנה ברורה (סימן תעב, ס"ק לד).

⁵⁸ רבינו יוסף חיים כבר דן בשאלה זו בשו"ת תורה לשמה (סימן קלד) והכריע שרק במקום דוחק יכול לשתות על ידי קש, ובנידון זה הוא דוחק גמור, ומה שהביא בשו"ת אבני דרך (חלק ח סימן שסג) שהוא ביזוי מצוה לשתות על ידי קש לא הבנתי איזה ביזוי מצוה יש בזה, כשיש לו צורך.

לב. למה עושים הסיבה???

חכמינו תיקנו⁵⁹ מצות 'הסיבה' בליל הסדר, והטעם שתיקנו כן משום שבלילה זה חייב אדם להראות את עצמו כאילו יצא ממצרים, ועליו לשבת בנינוחות כבן חורין⁶⁰, והגם שהשתנה המציאות בזמן הזה ורוב העולם לא רגילים לשבת בכרים ובכסתות, אלא כולם יושבים בצורה זקופה, בכל אופן הישיבה בהסיבה היא דרך חירות, וגם כיום יש חובה להיסב.

ויש לציין שיש מהראשונים הראבי"ה והראב"ן⁶¹ הסוברים שכיום אין חובה להסב כיון שלא רגילים לשבת על מיטות כרים וכסתות, וההסיבה רק מקשה ואין זו דרך חירות.

ולהלכה, תקנת ה'הסיבה' לא זוהי מקומה וגם כיום יש חובה להסב, וישתדל ככל שניתן שההסיבה תהא בצורה נוחה, דהיינו אם יכול לשבת על ספה או באמצעות כריות או כיסא עם משענת מה טוב, ואם אין ברשותו כיסא עם ידיות יעשה באופן הבא: ימשוך את פלג גופו התחתון למרכז הכיסא וישען אחרנית, ויטה לצד שמאל ואם יש משענת עוד יותר טוב.

לג. הסיבה לצד שמאל ובדין איטר

את ה'הסיבה' עושים כשהוא נוטה לצד שמאל, ואם היסב לצד ימין לא יצא ידי חובה, הטעם שההסיבה היא לצד שמאל, כיון שיותר נוח לנמטות בצד שמאל, שכך היד ימין משוחררת להתעסק עם הכוסות והמצות, ועוד סיבה מחשש שמא יקדים קנה לזושיט⁶².

ואיטר יד, לכתחילה יש לו להסיב ככל האנשים היינו לצד שמאל, אבל אם היסב לצד ימין יצא ידי חובה בדיעבד⁶³.

לד. חובת הסיבה מתי והיכן???

חובת ההסיבה, באכילת מצה כזית ראשון, ובאפיקומן, וכורך, ושתיית ארבע כוסות, ואדם שיכול להיות בהסיבה לאורך כל ההסדר הרי זה משובח⁶⁴.

⁵⁹ רבותינו במדרש (שמות רבה פרשה כ אות יח) הביאו סמך למצות הסיבה ממה שנאמר ויסב אלוהים את העם, מלמד שהושיבם בהסיבה כבני מלכים. וכן הביאו דרשה זו בספר המנהיג (הלכות פסח סימן נד), ובארוחות חיים (דף עה ע"ג) וברור שאין זו דרשה גמורה אלא אסמכתא בעלמא. ובמקום אחר הארכתי בדברי הפרי מגדים (סימן תפה אשל אברהם ס"ק א) שהאוכל מצה בלא הסיבה גם מהתורה לא יצא ידי חובה, וכפי שמבואר בדברי תוספות (סוכה ג ע"א) כן מבואר ברמב"ם (הלכות חמץ ומצה פרק ז הלכה ו ז).

⁶¹ ראבי"ה (עמוד 154), וראב"ן (סימן תלט), ובספרי דרך תשובה פלפלתי בדבריהם אם ההסיבה היא בצורה נוחה היא עדיפה מאשר ללא הסיבה. והדברים מפורשים בשו"ת הב"ח (החדשות סימן ה), וכן מדוקדק בלשונו של הקדוש רבינו זלמן בשולחן ערוך שלו (סימן תעב, עיין היטב סעיף י' ובסעיף יב) אמנם הראשונים (אגודה סימן צב, מהרי"ל עמוד קב, לקט יושר עמוד פז ועוד) הבינו בדבריהם שהסיבה בכל ענין גורעת בזמן הזה, ושם הארכתי שיש עוד ראשונים שסוברים כמותם ואכמ"ל.

⁶² שולחן ערוך (סימן תעב סעיף יג), ובמשנה ברורה (שם ס"ק ז).

⁶³ מבואר במשנה ברורה (ס"ק יא).

⁶⁴ כאמור ברמב"ם (שם).

אמנם יש שלושה מקומות שלא מסכים והם: א. אכילת מרור⁶⁵. ב. ובזמן ברכת המזון⁶⁶. ג. ובאמירת ההגדה⁶⁷.

לה. מי חייב ומי פטור??

ויש אנשים שפטורים מהסיבה, כגון תלמיד אצל רבו המובהק שרוב תורתו ממנו והטעם משום שבהסיבה יש חוסר כבוד, וכבוד רבו וכבוד התורה, דוחה את ההסיבה⁶⁸.

ובמציאות של היום שיש ספרים לרוב, ומאגרי מידע ועוד... כמעט אין את הגדרה של 'רבו מובהק', אמנם יתכן שמציאות של רבו מובהק קיימת אצל בעלי תשובה, שלמדו בישיבה לבעלי תשובה שרוב תורתם מרבם.

וכן יש נפק"מ ויש וויכוח בין הפוסקים מה הגדרה הלכתית של 'רבו מובהק', ויהיה לכך השלכה הלכתית לדין ההסיבה, ונראה שגם אם לפי חלק מהפוסקים יש לו דין רבו מובהק יבקש מרבו רשות שימחל לו ובכך אין לו כל מניעה, וכן העושה ליל הסדר אצל גדול הדור גם אינו יכול להסב וכנ"ל⁶⁹.

⁶⁵ משנה ברורה (סימן תעה ס"ק יד)

⁶⁶ שהרי יש חובה לברך באימה ובראה כמבואר בשולחן ערוך (סימן קפג סעיף ט)

⁶⁷ כן כתב המשנה ברורה (סימן תעג ס"ק עא) בשם הש"ה.

⁶⁸ בשולחן ערוך (סימן תעב סעיף ה).

⁶⁹ והארכתי בגדר רבו מבהוק בספרי דרך האתרים (סימן נח) ואביא כאן את הדברים בקצרה, ויהיה מזה השלכה למעשה האם יכול להיסב: שהנה הרמב"ם (הלכות תלמוד תורה פרק ה הלכה ט) כתב שההגדרה של רבו מובהק, הוא שלמד ממנו את רוב חכמתו, וכן כתב השולחן ערוך (יורה דעה סימן רמב סעיף ל).

שיטות הסוברות שאין דין רבו מובהק בזמן הזה - כן כתב הסמ"ק מצורף (מצוה קיא הגה נא עמוד ערה מהדורת תשס"ח והביא את דבריו בקצרה בשו"ת מהר"ק סימן קסט) 'הא דאמרין תלמיד אל יורה הלכה אלא אם כן רחוק ממנו ג' פרסאות, זהו בזמן התנאים והאמוראים שמוציאים ההוראות מעומק ופלפול ומידיעה ונוטל הרב עטרה בהוראתה, אבל עתה הפסקים וההוראות נכתבים והכל יכולים להסתכל בספרים הפסקים ולהורות אין עטרה לרב כל כך כמו באותן הימים. וכן כתב הארחות חיים (הלכות תלמוד תורה סימן כא).

והוסיף על דבריהם בשו"ת מהרשד"ם (חושן משפט סימן א דף ב ע"א עמודה א ומה שהביא שהמהר"ק נמצא בסימן קעא או שהוא ט"א) או שהיה לו דפוס (שנה) וז"ל 'ובזמנינו אין התלמיד חכם מורה כי אם הספר'. ובעל הערוך לנר בשו"ת בנין ציון (סימן פג) כתב בתוך דבריו 'אין אצלנו תלמיד שרוב חכמתו מרבו כיון שלומדים מהספרים'. ובערוך השולחן (יורה דעה סימן רמב ס"ק כא) גם כתב לחלק בין זמן התלמוד לזמן הזה, אך סייג את דבריו וכתב שם שאם למד בישיבתו רבות בשנים וקיבל ממנו דרכה של תורה אזי יש רבו מובהק, וכתב לחדש שכיום ניתן שיהיה לאדם כמה רבנים מובהקים עיי"ש. וכן כתב בחכמת אדם (כלל קד סעיף א) שכיון שביזמן הזה בעוונותינו הרבים אין לנו רב מובהק לכן לא הביא את כל הדינים המבוארים בסימן הזה. ובחיי אדם (כלל סט סעיף י) כתב רק שלא מצוי שלומדים את כל הלימוד מרב אחד. (וכנראה שלא קיבל את החידוש של הערוך השולחן ששייך שיהיו לו כמה רבנים מובהקים, אכן הוא חידוש הטעון ביורד ואין לי כעת פנאי לבררו) וכן מבואר בשו"ת דברי יציב (יורה דעה סימן קלא).

השיטות הסוברות שיש דין רבו המובהק בזמן הזה - הגה בשו"ת מהר"ק (סימן קסט) לאחר שהביא את דברי הסמ"ק מצורף כתב לחלק עליו, וכתב שהרי הרמב"ם והטור הביאו את כל דיני רב מובהק ומוכרח שאכן הדינים וההלכות קיימות גם לזמן הזה. (אמנם בדעת הרמב"ם אינו מוכרח שהרי הרמב"ם גם מביא דיני והלכות קרבתות ועוד דינים שלא שייכים בזמן הזה, כן דחה המהרשד"ם שם. (ועוד ראה בשו"ת אבני נור יורה דעה סימן תנד מה שכתב על המגילת אסתר לענין ישוב ארץ ישראל בזמן הזה) אמנם מהטור הוא ראה, וכן השולחן ערוך הביא דינים אלו ואף השמיט את הפוסקים המחלקים בין זמן התלמוד לזמן הזה, וכן הקשה המהרשד"ם למה הרמב"ם לא הביא חילוק זה בדבריו, וכתב ליישב מדוע הטור השמיט שיטות אלו ורק כתבו כמו שנוכר בתלמוד לבד פן יפרצו פרץ על פני פרץ. והוסיף שם להכריח שהמהר"ק הסתפק בדברי הסמ"ק ואילו היה רואה את דבריו בשלמותם היה מודה ופוסק כמותו. עיי"ש באריכות הגדולה.

וכן בזמן התלמוד, נשים אצל בעליהן היו פטורות מהסיבה, כיון שהיה בכך חוסר כבוד כלפי הבעל, אמנם כיון שהמציאות כיום השתנתה ואין בזה חוסר כבוד כלפי הבעל, וגם הבעלים לא מקפידים, לכן בנות ספרד נוהגות להסב, אמנם, ישנם מבנות אשכנז שלא נוהגות מסיבות שונות, וכל אחת תעשה לפי מנהגה.⁷⁰

לו. באלו מצוות יש חובה להסב?

אדם זקן, או חולה שיש לו כאבי גב יכולים להתאמץ לעשות הסיבה, השאלה, באלו מצוות יש חובה גמורה, ובאלו מצוות אם לא היסב לא מחייבים אותו לשוב ולהסב, יש להקדים לומר שלפי השולחן ערוך יש חובה להיסב ואם לא היסב צריך לשוב ולקיים את המצווה בהסיבה בשתיית ארבעה כוסות, ואכילת מצה, אפיקומן, ובאכילת כורך, אמנם במקום חולי או כשיש צורך יש להקל כדלהלן:

א. באכילת כזית ראשונה בלא הסיבה, צריך לחזור ולאכול ולהסב⁷¹, ואפילו אם הוא בירך ברכת המזון צריך לשוב ולחזור ליטול ידיים ולברך ברכת המוציא. אבל לא יברך ברכת 'על אכילת מצה', כיון שיש ספק ברכות להקל אולי כשיטת הראשונים שאין כיום צורך בהסיבה.⁷²

ב. באכילת הכורך אם לא היסב בדיעבד יצא, כיון ששיטת כמה מהראשונים שלא צריך להיסב באכילת הכורך, כיון שאוכלים בה מרור,⁷³ ויש להוסיף את שיטות הראשונים שהזכרנו למעלה שכיום אין חובה

עכ"פ מצונו בדברי הפוסקים גדרים ואופנים התואמים לדין רב מובהק בזמן הזה:

א. הערוך השולחן (סימן רמב סעיף כא) כתב שכל שלמד מרבו את דרך הלימוד בבקאות ובעיניו יש לו דין רב מובהק, וכן הביא בספר תורת חכם (פרק א עמוד י) בשם ברכת נפתלי (חלק א עמוד מח) בשם הגר"צ אבא שאול זצ"ל, והגר"ש אלישיב זצ"ל, ועוד ראה מה שהאריך להביא לסברתם סימוכין ותימוכין מדברי חז"ל.

ב. רבינו הבן איש חי זיע"א (שנה שניה פרשת כי תצא אות יא) כתב שפשוטי העם העמלים לעבודתם והם לומדים תנ"ך ומעט אגדות חז"ל לפני המלמד תינוקות, הרי רוב חוכמתו מן המלמד הנוכח אוי יש לו דין רב מובהק. (ולפי דברי רבינו הבן איש חי יהיה נפק"מ באנשים השומעים שיעורי תורה, דף יומי, ועוד באמצעות הרשת המקוונת וכל תורתם ממנו שיהיה דין דרבו מובהק, ויש לעיין).

ולפי דבריהם יהיה השלכה לענין דין הסיבה בארבעה כוסות, האם חייב בהסיבה או לא, ומכיוון שאין לנו ימולת להכריע ביניהם מה ההיא ההגדרה של רבו מובהק, נראה שהדרך הטובה, שיבקש מרבו מחילה, ולא יפסיד מצוה זו, ובלאו הכי נראה שאין רב בישראל שלא ימחל על כבודו למען מצוה זו.

וכן מה שכתבנו שגדול הדור יש לו דין רבו מובהק, הנה עדיין יש מחלוקת האם צריך גם שילמד ממנו או לא, שבשו"ת מהר"ק (סימן קסט) כתב שיש צורך בשתי תנאים, א. שבא ללמוד לפניו. ב. שהיה גדול ומפורסם בדורו. וכדבריו כתב בשו"ת בנימין זאב (סימן רמח). אמנם בשו"ת תרומת הדשן (סימן קלח) כתב שאפילו לא למד ממנו דבר יש לו דין רב מובהק. והביא את המחלוקת הנוכרת הבית יוסף (יורה דעה סימן רמד, ובאורח חיים סימן תעב), ולהלכה פסק השולחן ערוך (יורה דעה סימן רמד סעיף , ובאורח חיים סימן תעב סעיף ה) כשיטת התרומת הדשן.

והדברים לא ברורים מי הוא מוגדר גדול הדור לפי ההלכה, שהיו גאוני עולם אדרי ארץ בדור שעבר שהציבור כלל לא שמע עליהם, אפילו היושבים בבית המדרש לא שמעו עליהם, ורואים בספריהם את גאונותם העוצמה בכל חלקי התורה, עד כדי חלישות הדעת ממש, אך לא היה להם הנהגה ציבורית, וצ"ע מה ההגדרה, ולא ראיתי בפוסקים הגדרה ברורה בנושא זה.

⁷⁰ שולחן ערוך (סימן תעב סעיף ד).

⁷¹ כמבואר כל זה בשולחן ערוך (סימן תעב סעיף ז).

⁷² שהזכרנו את דבריהם לעיל.

⁷³ כן הביא הבית יוסף (סימן תעה) בשם הרוקח (סימן רפג), ובשבולי הלקט (סימן ריח), ובמור (שם) הביא בשם רבינו יחיאל שהסתפק בזה. וכן דקדקו מדברי הרמב"ם (הלכות חמץ ומצה פרק ז הלכה ח) שלא הזכיר הסבה באכילת כורך. ואגב, בספר מגיד משרים למרן הבית יוסף (פרשת צו ד"ה אור ליום ג) שאמר לו המלאך לאכול כורך ללא הסיבה, כי הכורך רומז לגלות, ואיך יאכלנו בהסיבה דרך חירות. עיי"ש. וע"ע בשו"ת חזון עובדיה (חלק א סימן מ עמוד תשלד).

בכלל להסב, ויוצא שיש ספק ספיקא, שמא ההלכה כשיטות הראשונים שבכורך אין חובה להסב, וגם אם נאמר שיש חובה להיסב אולי ההלכה כשיטות הראשונים שכיום אין חובה להסב בכלל.

ג. באכילת אפיקומן אם לא הסב יצא בדיעבד. כיון שיש שיטות בפוסקים שאין צורך להסב באפיקומן, ויוצא שוב ספק ספקא להקל, שמא כפי הפוסקים שאין צורך להיסב באכילת אפיקומן, וגם אם נאמר שיש חובה, אולי כפי השיטות שכיום אין צורך להסב⁷⁴.

ד. שכח להסב בשתיית ארבע כוסות, וקשה לו לחזור ולשתות, יצא ידי חובה בדיעבד. עיין בהערה⁷⁵.

המסקנה: בכזית ראשון של אכילת מצה צריך לשוב ולהסב, ובשאר המצוות אם שכח להיסב ויש לו קושי לשוב ולהסב בדיעבד אין צורך לשוב ולהיסב.

לו. הסיבה ממותי??

ההסיבה לכתחילה צריכה להיות מהכנסת המצה לפיו, אמנם אדם שהכניס לפיו את המצה ועוד לא היסב, וכשהוא מתחיל ללעוס את המצה הוא מסיב יצא ידי חובה⁷⁶.

לה. ורחץ

אחרי גמר הקידוש נוטלים ידיים לדבר ש'טיבולו במשקה' הדיינו שחכמים תיקנו ליטול ידיים לפני אכילת דבר שהוטבל באחד משבעה משקים מחמת טומאה⁷⁷, והגם שכיום כולנו טמאים, ואין אנו נוהגים בדיני טומאה וטהרה, תקנת חכמים לא זזה ממקומה, משום שמהרה יבנה בית המקדש וכבר נהיה מורגלים לאכול בטהרה.

⁷⁴ הגם שהשולחן ערוך (סימן תעו סעיף א) כתב שצריך לאכול את אפיקומן בהסיבה, שיטת הפרי חדש (שם) בדעת הרמב"ם שלא לאכול את אפיקומן בהסיבה, ולפי זה כתב המשנה ברורה (סימן תעו ס"ק ד) שאם אדם אכל את אפיקומן בלא הסיבה וקשה לו לחזור הרי זה יצא, כיון שיש ספק ספיקא, שמא כשיטת הפר"ח שאין צורך להיסב באכילת אפיקומן, ושמא כשיטת הראשונים שאין צורך להיסב כלל, וכן כתב הכף החיים (בשני מקומות גם בסימן תעב ס"ק מה ובסימן תעו ס"ק ז) וע"ע בשו"ת מהרש"ם (חלק ו סימן לח).

⁷⁵ הגם שהשולחן ערוך (סימן תעב) כתב שצריך לחזור ולעשות הסיבה, ולשתות עוד כוס וכן כתב בספר חזון עובדיה (עמוד י). נראה שאם קשה לו לחזור ולהסב יצא ידי חובה. ואסביר בקצרה, הגמרא בפסחים (קח ע"א) מוסתפקת על איזה כוסות צריך הסיבה, האם על הכוסות הראשונות או על האחרונות, והגמרא הניחה שאלה זו בספק. ושואלים הראשונים לכאורה אם הוא ספק לא יהיה צורך להסב, שהרי כלל גדול הוא בידנו 'ספק דרבנן לקולא'. ומתמצים מהר"ם חלאווה והרשב"ץ ועוד, שלעולם הוא ספק, אבל כל ספק דרבנן שניתן לקיימו בקל, הרי שמקיימם אותו, והקיום בקל הוא לפני שתיית ארבעה כוסות, ולא לאחר שכבר שתה והוא צריך לדחוק את עצמו.

ויוצא לפי דבריהם, שכן אדם ששתה ללא ההסיבה יצא ידי חובה בדיעבד. ולמעשה כיון שיש לנו את שיטת מהר"ם חלאווה, והרשב"ץ, שאם שכח להסב ולא עשה הסיבה, יצא ידי חובה, ויש לנו שיטות הראשונים שכיום לא צריך להיסב כלל, הרי שיש לנו ספק ספיקא. וכן כתבו הברכי יוסף (סימן תעב סעיף ח), ובכף החיים (סימן תעב ס"ק מו) שאם שכח ולא היסב בארבעה כוסות לא צריך להיסב וכן כתב בשו"ת חזון עובדיה (סימן ג).

⁷⁶ בספר חוט שני (פרק יז ס"ק ו) הכריע זמן ההסיבה הוא מהכנסה לפיו. ובספר מועדי הגר"ח (תשובה קנג) כתב שהוא מזמון האכילה עיי"ש.

⁷⁷ משנה מסכת ידיים (פרק ג), ובגמרא פסחים (קטו ע"א).

לפי הרבה פוסקים נטילת ידיים שבאה לצורך טיבולו במשקה אינה שונה מנטילת ידיים לאכילת לחם, ושניהם באים משום טומאה, ולשיטתם כשם שמברכים ברכת על נטילת ידיים לפני אכילת לחם, הוא הדין בנטילת ידיים לדבר שטיבולו במשקה⁷⁸.

אמנם ראשונים אחרים מבארים שיש הבדל, משום שנטילת ידיים לדבר שטיבולו במשקה באה אך ורק משום 'סרך טומאה', ואילו נטילת ידיים לפני אכילת לחם גם משום קדושה וניקיון⁷⁹.

ולהלכה נוטלים ידיים בלא ברכה⁸⁰, ואם בירך בטעות אין ברכתו לבטלה, כיון שיש הסוברים שמברכים על נטילה זו, (ואין צורך לאכול, כזית או כביצה עיין בהערה).⁸¹

⁷⁸ רבים מהראשונים (אפילו הייתי אומר 'רוב') סוברים שצריך ליטול ידיים בברכה, כן כתב רש"י בכמה מקומות (סידור רש"י סימן שפ, תשובות רש"י סימן לט, ספר האורה עמוד קב), וכן מבואר ברמב"ם (כן למד הבית יוסף סימן קנח בדבריו בהלכות ברכות פרק א הלכה א, ובהלכות חמין ומצה פרק ח הלכה א), וכן כתב הבית יוסף בדעת הרא"ש (חולין פרק ח סימן י), ובארחות חיים (סדר ליל פסח סימן ג), ובספר הרוקח (סימן רפג), ובשבולי הלקט (סימן ריח), ובשו"ת הרשב"א המיוחסות להרמב"ן (סימן רב), כן כתב הטור (סימן קנח, ובסימן תעג), ועוד רבים הם, ועיקר טעמם וסברתם וכומו שכתבנו למעלה.

⁷⁹ כן הוא שיטת תוספות (פסחים קטז ע"א ד"ה כל), ובעיטור (חלק ב דף קלד, הביאו הטור סימן תעג), ובמרדכי (פסחים לד ע"א), ובספר המשנה (עמק תג). והטעם שכתבתי בהלכה כן מבואר בדבריהם שנטילת ידיים לפת הוא משום נקיות כפי שמבואר בתוספות במפורש (חולין קו ע"א ד"ה מצוה).

⁸⁰ כן הכריע השולחן ערוך (סימן קנח, ובסימן תעג סעיף ו) והטעם משום שהוא מחלוקת בין הראשונים וספק ברכות להקל וכן הכריעו רוב האחרונים הגאון החיד"א ברכי יוסף (סימן קנח ס"ק ה), ובבן איש חי (תזריע מצווע סעיף טו), ובמשנה ברורה (שם ס"ק כ), ובכף החיים (ס"ק כה).

יש לציין, שיש אחרונים רבים שנוקטים שאין צורך להחמיר בנטילת ידיים לדבר שטיבולו במשקה בשאר ימות השנה וכשיטת הלחם חמודות (חולין פרק ח סימן מא), והביאו אותו להלכה רבים ובראשם המגן אברהם (סימן קנח ס"ק ח), ובחוק יעקב (סימן תעג ס"ק כה), ובחיי אדם (כלל לו אות ד), ולגאון ירושלים בשו"ת שמש ומגן (חלק ב סימן מה), ובשו"ת ארץ צבי (חלק א סימן לה) ובשו"ת שרגא המאיר (חלק ד סימן קיא), ובשולחן ערוך רבינו זלמן (שם סעיף ג) שאין למחות במי שלא נוטל ידיו. וראה בכל הנושא הזה באריכות עצומה בספר שדי חמד (מערכת טיבולו במשקה כרך ח עמוד תעז), ובהליכות עולם (חלק א עמוד של), ובספרו שו"ת מכתב להזקיהו (סימן א דף ו ע"א). (ובמקום אחר הארכתי בכל זה, נושא העוגיות שנוזל מהם מים עם סוכר, שיש כמה צירופים להקל על מנהג העולם שלא ליטול ידיים. ואכמ"ל).

⁸¹ ושיטת הגר"א בביאורו (סימן קנח ס"ק יא, ובסימן תעג ס"ק ט) שמברכים על נטילה זו. ובבאר היטב (סימן קנח ס"ק יא), ובכף החיים (שם ס"ק כה) הביאו בשם שו"ת מטה יוסף (אורח חיים סימן יח אות יט) שהמזלזל בנטילה הוא בכלל מזלזל בנטילת ידיים שנעקר מן העולם וכו', וכל הדברים החמורים שנאמרו בנטילת ידיים. ובשיטת הלבוש (סימן תעג סעיף ו) כתב שנהגים לבילי פסח ליטול בברכה, על אף שהמנהג לא ליטול כלל. ושיטתו צ"ב.

והנה כתבנו שאם בירך על נטילת ידיים לא הוי ברכה. לבטלה, אך לכאורה זה עד כמה שהוא מתחייב בנטילת ידיים בדבר שטיבולו במשקה, והרי פחות מכזית אין צורך ליטול ידיים לדבר שטיבולו במשקה, כפי שכתב המשנה ברורה (סימן קנח ס"ק כ) ועוד אחרונים, וטעמם משום שאפילו באכילת פת פחות מכזית פסק השולחן ערוך שאין צורך בנטילת ידיים. ולכאורה אם נאמר שיאכל פחות מכזית ברכת על נטילת ידיים היא לבטלה מאחר שגם לראשונים שייכול לברך הוא עד כמה שיש חיוב, ואם נאמר לו שיאכל כזית או כביצה הוא נכנס לספק ברכת בורא נפשות, ובמה נבחר.

ונראה שיאכל פחות מכזית, ואסביר, הדנה קשה על השולחן ערוך עצמו שמחד גיסא סבר שיש לחוש לראשונים ולאכול פחות מכזית, ומאידך כתב שצריך נטילה על דבר שטיבולו במשקה, והביאור הלכה (סימן תעג סעיף ו ד"ה פחות מכזית) העיר הערה זו ונשאר בצ"ע.

אמנם ישנם אחרונים רבים, ובראשם הגר"א (סימן קנח ס"ק ז) שנטילת ידיים בדבר שטיבולו במשקה הוא חמור יותר מנטילת ידיים לפת, ואפילו פחות מכזית צריך ליטול ידיים. וכן כתב הגאון יעב"ץ במור וקציעה (שם), ובבן איש חי (תזריע מצווע אות יז), ובכף החיים (סימן קנח ס"ק כ) ועוד עשרות אחרונים אסף איש טהור רבינו זצ"ל בשו"ת הוון עובדיה (חלק א סימן יח), ובאריכות יתר בספר הליכות עולם (חלק א עמוד של). וכך יש לומר גם בדעת השולחן ערוך לפי קושיית הביאור ההלכה. דו"ק. (אמנם אין מוכרח דיש כמה תירוצים לקושיית הביאור ההלכה, וכל תירוץ זה יהיה דחיה להכרח הנ"ל). ובאמת צע"ג ופלא על המשנה ברורה שלא הזכיר מהאחרונים האלו).

והברכה בטעות על הנטילה בדבר שטיבולו במשקה, אינה פוסלת את הברכה על נטילת ידיים לאכילת מצה, והטעם משום שזמן קריאת ההגדה מהווה הפסק בין הנטילה הראשונה לברכת המוציא, לכן העדיפות היא שבנטילה השנייה ייטול את ידיו, ויבקש מאחר שיוציא אותו ידי חובת ברכת 'על נטילת ידיים', ואם אין אחד שיוציא אותו ידי חובה יברך שוב על נטילת ידיים⁸².

לט. כרפס

ישנם כמה טעמים מדוע אוכלים בתחילת ליל הסדר כרפס:

טעם א. הוא בשביל לעורר את הילדים שישאלו, שאין רגילות לאכול ירק לפני הסעודה⁸³.

טעם ב. כדרך המעוננים באכילה, שדרכם לפתוח את הסעודה באכילת ירק כדי לפתוח את התיאבון⁸⁴.

טעם ג. רבינו האר"י כתב שמאכל הירק מרמז על קטנות, כי הוא גם מאכל בהמה, והגם ששתינו כוס ראשונה, עדיין לא זכינו באכילת המצה ועדיין אנהנו בקטנות⁸⁵.

מ. מהו כרפס???

לצורך טיבול ראשון לא מוזכר בתלמוד השם 'כרפס'⁸⁶, אלא מוזכר 'מין ירק', אמנם בראשונים מובא שיש עדיפות לקחת 'כרפס'⁸⁷, כיון שמרמזו באותיותיו 'פרך ס', היינו להזכיר שמצרים שעבדו את עם ישראל שהיו ס- שישים ריבוא בפרך, והכרפס הוא 'הסלרי', אמנם יש שאומרים שהכרפס הוא 'פטרוזיליה', ורוב בני אשכנז נהגו לקחת תפוח אדמה מבושל, וכל אחד יעשה לפני מנהגו.

מא. אופן האכילה והטיבול

ואחר הדברים האלה יצא שהגר"א הוא ראש המדברים בכל מקום שצריך ליטול ידיים לדבר שטיבולו במשקה בברכה, ועליו אנו סומכים שלא יהיה ברכה לבטלה, והוא עצמו כתב שאפילו בפחות מכזית צריך ליטול ידיים, ולכן נראה שלא יאכל יותר מכזית. והארכתו בכל זה משום שבספר פניני הלכה (עמוד 233) כתב שאם בירך בטעות אין זה ברכה לבטלה, בתנאי שיאכל כביצה דאם לא כן עדיין ברכתו ברכה לבטלה. ובמחילה, הרי גם אם יאכל כביצה עדיין הוא יכנס לספק ברכה אחרונה, ועוד הרי רבים הם הפוסקים ובראשם הגר"א שעליו אנו סומכים והוא עצמו פסק שאין צורך בכזית כדי להתחייב בנטילת ידיים לדבר שטיבולו במשקה.

82 ביאור הלכה סימן (תעה סעיף א), ובכף החיים (סימן תעג ס"ק קז, וצ"ע מדברי הכף החיים עצמו סימן תעה ס"ק ב שהביא מהשולחן גבוה שזקן או חולה שקשה להם ליטול ידיים פעמים ייטלו פעם אחת לטיבול ראשון ויכונו בנטילה זו, ולא חשב שההגדה מהווה הפסק), ובמקראי קודש (פרק ז הערה ח), פניני הלכה (עמוד 234).

83 כן הביא טעם זה הרשב"ם (פסחים פסחים קיד) ובבית יוסף ובמשנה ברורה.

84 הביא טעם זה המהרי"ל.

85 רבינו האר"י (שער הכוונות דרוש ו) ופרי עין חיים (פרק ז), ובביאור דבריו באריכות עיין בהגדה של פסח אור זרוע (עמוד עו).

86 גמרא פסחים (קיד ע"א).

87 כן כתבו המהרי"ל ועוד ראשונים, והובא בשולחן ערוך (סימן תעג סעיף ו), ובמשנה ברורה (שם ס"ק ט), ובכף החיים (שם ס"ק מט).

מחלקים לכל אחד מן המסובים התיכת ירק ומטבילים אותה במי מלח, או בחומץ, ויש שמטבילים בין, וכשאינו לו שום משקה יכול להטביל בחרוסת⁸⁸, ומברך ברכת בורא 'פרי האדמה', ומכוון לפטור את המרור שאוכלים בתוך הסעודה.

מב. מי מלח

השנה חל פסח בשבת, ולכתחילה יש להכין את מי המלח בערב שבת, ואם לא הכינו, לא יכין קערה גדולה של מי מלח וירוקן לכוסות או לקעריות קטנות, אלא יכין לכל אחד קערה קטנה ויניח שם מים ומלח⁸⁹.

מג. בהסיבה

מנהגינו ומנהג רוב העולם שאין לאכול את הכרפס בהסיבה, ואין צורך להחמיר ולאכול בהסיבה⁹⁰.

מד. שיעור אכילת כפרס

יש להיזהר ולאכול מהכרפס פחות משיעור כזית⁹¹, בשביל לא להיכנס לספק ברכה אחרונה, ואסביר, יש ראשונים הסוברים שיש לאכול כזית כרפס ולברך אחריו ברכה אחרונה, אמנם יש הסוברים שיש לאכול פחות מכזית ולא לברך ברכה אחרונה, משום שברכת הכרפס מכוונת היא גם למרור שאוכלים בסעודה, וגם אם טעה ואכל כזית לא יברך ברכה אחרונה משום ספק ברכות⁹².

מה. סגולת הכרפס

88 בית יוסף (סימן תעג), וברמ"א (שם סעיף ד, וסעיף ו) ובמשנה ברורה (ס"ק נד) כתב שגם בין אפשר להטביל, בפרי חדש (שם) כתב שאם לו חומץ ומי מלח יטביל בחרוסת. עיי"ש.

⁸⁹ כן העיר המשנה ברורה (סימן תעג ס"ק כא).

⁹⁰ ברכי יוסף (סימן תעג ס"ק יד) כתב שלא נהגו להיסב באכילת כרפס, ותמה שם על דברי אבודרהם שכתב שצריך הסיבה, הרי הכרפס בא זכר לעבדות, ואיך יהיה בו הסיבה, ובערך השולחן (סימן תעג ס"ק יא) הביא ראיה מהירושלמי, וכן כתב רבינו יוסף חיים בבן איש חי (פרשת צו אות לב), אמנם הביא הברכי יוסף (שם) משו"ת בית דוד (סימן רג) שכן יש להיסב באכילת הכרפס. אמנם דחה את דבריו בשתי ידיים. והכף החיים (סימן תעג ס"ק קי"ד וסיים 'נהרא נהרא ופשטיה' והארכתי בספרי דרך תשובה (סימן מה) להשיב לאיזה חכם אחד שפרסם שיש צורך להחמיר ולהיסב באכילת הכרפס, ולענ"ד אין צורך להחמיר כלל מאחר שמוכח מהראשונים שאין צורך בהסיבה שהטור (סימן תעב ובעוד סימנים) טרח וכתב מתי צריך הסיבה ומתי לא ובסימן תעג בדיני כרפס לא הזכיר ולא מירי, וגם הבית יוסף לא הזכיר מזה כולם, וכן הרמב"ם (הלכות חמץ ומצה פרק ז הלכה ח) שכתב מתי צריך הסיבה לא הזכיר דבר מענין ההסיבה באכילת הכרפס. וכן כתבו להדיא השבולי הלקט והצידה לדרך (דף קו ע"ג) שכרפס אינו צריך הסיבה. ושיטת אבודרהם היא שיטת יחיד.

91 נחלקו הראשונים האם לטיבול ראשון צריך כזית, דעת רוב הראשונים, הרשב"א, הרא"ש, המהרי"ל שאין צורך בכזית כיוון שמטרת הטיבול הראשון בשביל להתמיה את התינוקות. אמנם שיטת הרמב"ם והראב"ן שגם בטיבול ראשון צריך כזית. ולהלכה הכריע השולחן ערוך (סימן תעג סעיף ו) לפי הראשונים שאין צריך כזית.

92 בספר פניני הלכה (עמוד 236) כתב שמחלוקת זו תלויה האם צריך לברך על אכילת מרור בורא פרי האדמה שלפי הרשב"ם צריך לברך שוב על המרור בורא פרי האדמה, כי ברכת המוציא פוטרת את כל מה שבא מחמת הסעודה היינו כל מה שאוכלים עם המצה לשבע, אבל המרור שאינו נאכל עם המצה אינו נפטר בהמוציא, אמנם שיטת ר"י והמרור כן נחשב מדברים הבאים מחמת הסעודה וממילא ברכת המוציא פוטרת אותו, ואילו הכרפס שאינו בא בתוך הסעודה אם אכל ממנו כזית הרי זה ביטל את ברכתו, אמנם לפי הרשב"ם כיון שברכת הכרפס בא לפטור את המרור כך הוא נגזר אחריו לענין ברכה האחרונה וברכת המזון פוטר אותו. (יש לצייין שהביאור ההלכה בסימן תעג סעיף ו הביא בשם הגר"א שכן צריך לברך בורא נפשות).

להינצל ממשפט - אדם שיש לו משפט או חייל שיוצא לשדה קרב ייקח עמו חתיכה מהכרפס, כן כתבו רבינו מנוח (הלכות חמץ ומצה פרק ח הלכה ב).

לרפואה - רבינו החיד"א בספרו ברכי יוסף (סימן תע"ק ס"ק יד) כתב: שהכרפס היה מאכל לרפואה שהיו לאבותינו במצרים לרפואת האברים שהיו נפרדים בעבודת פרך⁹³.

לדעת אם החולה יחיה או ימות - בספר רפואה שלימה (חלק א עמוד קצו, הובא בספר עמק פסח עמוד קו) כתב 'לדעת אם החולה ימות או יחיה, ישים ביד החולה כרפס במשך כחצי שעה, ואח"כ יתן הכרפס לפני בעל חי, והיה אם הבעל חי יאכל הכרפס סימן הוא שיחיה החולה, ואם לאו לשמים יעלה'.

סגולה לפרנסה - בספר סוד הפרנסה (עמוד רסח) כתב שרבינו החתם סופר היה אוכל בשביל כרפס, 'סלרי', לפי שבלשון ארמי הוא נקרא אפי"א, וכן קיבל מרבו הרה"ק ר' נתן אדלר, ולדברינו יבואר הדבר כמין חומר שבמילה זו יש ב' פעמים השם פא"י שהוא 'פותח את ידך'.

למתק את כל הדינים - בספר ישמח ישראל (עמוד לג) כתב 'כרפס' אותיות 'כס' 'פר', היינו שיוכל להמתיק ולכסות הר"פ דינים, ה' גבורות מנצפ"ך שעולים ר"פ.

מז. יחץ

בעל הבית בוצע את המצה האמצעית בידי ו לא בסכין, את החלק הגדול שומרים לאפיקומן, ואת החלק היותר קטן מניחים אותו בין המצות⁹⁴ והטעם לחציית המצה, הוא כדי לבטא שהמצה היא לחם עוני, שהרי העני לא אוכל לחם שלם אלא חצאי לחמים.

ועל פי הסוד נוהגים לחלק את המצה, החלק הקטן בצורת האות ד', והחלק הגדול בצורת האות ו', ואם קשה לו לצור צורה יכוון בליבו את צורת האותיות⁹⁵

מז. סגולת יחץ

והטעם שמניחים את המצה החצויה באמצע בין המצות, ביאר בספר נחלת יעקב שהרי שלושת המצות הללו הם כנגד אברהם, יצחק ויעקב, וכמו שידוע אברהם אחוז במידת החסד, ויצחק אחוז במידת הגבורה, ובשעה שחוצים את המצה האמצעית שהיא נגד יצחק האוחז בגבורה ובדין, אנו שוברים וממתקים את הדין מעלינו ומעל כל עם ישראל, ולכן הוא הזמן לברך ולבקש מאת ריבונו של עולם, ובפרט בלילה הזה שהברכה של האבות על הבנים עושה פרי גדול שהרי יצחק בירך את יעקב אבינו בליל

93 והרי הכרפס הוא כנגד הווד כפי שמבואר בסדר הקערה, ומהווד באה הרפואה כמבואר בסידור האר"י בכוונת 'אלל ברוך' בורא רפואות כנגד הווד. ואכמ"ל.

94 כמבואר בשולחן ערוך (סימן תעה, וברמ"א שם). ולפי שיטת הרמב"ם שתי מצות בלבד שאינם שלמות, ולפי שיטתו אין חובת לחם משנה בליל פסח.

95 רבינו האר"י שער הכוונות (דף פג ע"ב), ובן איש חי (פרשת צו אות ו). ובכף החיים (סימן סימן תעה ס"ק קיז) כתב שיצטיר בכוונתו. ועוד עיין בחזון עובדיה (עמוד מז) מה שכתב ליישב את דעת רבינו יוסף חיים.

הסדר⁹⁶, וגם אם בניו לא יושבים על שלחן הסדר יתפלל ויבקש רחמים עליהם, שיסיר הקב"ה מעליו ומכל בני ביתו כל מיני דינים.

וכה יאמר: יהי רצון מלפניך ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו שבזכות מצות יחז"ל במצה האמצעית שהיא כנגד יצחק אבינו הנאחז בגבורה, ברחמך ובחסדיך יתמתקו כל הגבורות והדינים, וגמלנו חסדים טובים.

מה. מגיד – סיפור יציאת מצרים

הלילה הזה, ליל הסדר נועד כדי להחדיר בנו ובבני ביתינו אמונה, על ידי סיפור יציאת מצרים ואמירת ההגדה, ובס"ד כתבנו בארוכה את כל סיפור יציאת מצרים לפרטיו על פי מדרשי ואמרות הז"ל, בצורה סיפורית, ובסיפור זה הוא מקיים מצוות עשה מהתורה⁹⁷.

מט. משארותם צרות

נהגו אבותי יוצא ארם צובה, ובעוד מישראל לקחת את כיסוי המצות ובתוכה אפיקומן, ולהניח על הכתף, ולומר: 'משארותם צרות על שמלותם... וכולם שואלים אותו 'מאין באת?' ומשיב 'ממצרים!' ושואלים אותו ולאן אתה הולך? ומשיב 'לירושלים', ואז עונים בקול רם 'השתא בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן'.

'שאל אביך ויגדך וזקניך ויאמרו לך', שמעתי מאבותי שהזקנים בדורות עברו היו מניחים את הכיסוי על כתפיהם ופורצים בכבי על כך שה' יתברך עזב אותנו בגלות, והיו צריכים להרגיע אותם דקות ארוכות, וגם אם אדם יתעורר בכבי מאליו⁹⁸

ופרשתי שהטעם למנהג זה הוא משום שחובה עלינו להרגיש כאילו יצאנו ממצרים, והדיבור והסיפור בלבד לא משפיע על הרגשות, וכמאמר ספר החינוך (מצוה מז) 'אחרי הפעולות נמשכות הלכות'. ועוד טעם שבליילה הזה הקב"ה מוציא אותנו שוב ממצרים, ולחזק את הדבר אנחנו עושים פעולות חיצוניות⁹⁹.

⁹⁶ רבינו חיים פלאגי בספרו חיים לראש, ומה שכתבנו שבלייל הסדר בירך יצחק את יעקב אבינו כן מבואר בפרקי דרבי אליעזר (פרק לב), ובתרגום היונתן (פרשת תולדות). עיי"ש.

⁹⁷ רמב"ם הלכות חמץ ומצה (פרק ז הלכה א), ובספר המצוות (מצוה קנו), ובחינוך (מצוה כא).

⁹⁸ הארכתי בזה תשובה להביא מקור למנהג זה ואכתוב כאן בקצרה, מנהג זה מובא כבר בשו"ת מהרש"ל (סימן פח, הרבה טעו וצינו לסימן פו) אחר האכילה יוציא מטמון דהיינו אפיקומן כמו שהוא כרוך במפה וישלשל לאחוריו וילך בבית כמו ד' אמות ויאמר כך היו אבותינו הולכין עם משארותם צרות בשמלותיהם. עיי"ש. והביאו את דבריו החק יעקב (סימן תעז ס"ק א), והבאר הטיב (סימן תעג ס"ק יט), ובכף החיים (שם ס"ק קכג, ועיי"ש שהביא הכף החיים את המנהג שהם היו נהוגים לעשות), והאר"ך במנהג זה בספר דרך ארץ (עמוד פא), ועיין טעמים למנהג זה בהגדה של פסח מעשה ידי יוצר (מהדורה חדשה עמוד תקלט) של גאון הגאונים הגר"ש קלוגר, ובספר נטעי גבריאל (כרך ב עמוד תקצו) הביא שכך היה מנהג המהר"ם שיק. עיי"ש. ויש ויזכור בין המנהגים מתי לעשות כן האם בסוף האכילה או אחרי יחין, עיין ויגד משה (סימן יח אות ז) מה שביאר בדברי המגן אברהם (סימן תעג ס"ק כב) ובשאר הפוסקים שכתבו ובמדינות אלו לא נהגו לעשות כן, ובהגדה של רבי חיים פלאגי חיים לראש (ערך יחן דף מו ע"א) כותב שיש שנהגו את המנהג הנ"ל אחרי אכילת הכרפס. ואכמ"ל.

⁹⁹ עיין באריכות רבה באור החיים הקדוש (במדבר כג, כב) שהקב"ה מוציא את עם ישראל ממצרים בכל שנה ושנה בליל הסדר, והדברים ארוכים בזה בכל ספרי החסידות, וכן על פי מה שכתב הקדוש רבינו יוסף חיים זיע"א בשו"ת תורה לשמה (סימן לא) על כן מה שנהגין לפתוח ידיהם בפסוק פותח את ידיך מנהג טוב, כי הגם שאנחנו מבקשים על פתיחת יד העליונה, עכ"ז לחזק הדבר אנו עושים פועל דמיוני בפתיחת ידנו..... וכן בענין סדר התשליך שנהגו לנער שולי הגלימה והגם שדבר זה של ניעור הגלימה לא נמצא בספר הכונות כ"י המצוי אצלנו מרבינו האר"י ז"ל עכ"ז מנהג ישראל תורה הוא ויש בזה טעם כדי

ג. נשים בסיפור יציאת מצרים

נחלקו הפוסקים האם נשים חייבות בסיפור יציאת מצרים מהתורה או מדברי חכמים, ויהיה מנך השלכה הלכתית, האם אשה יכולה להוציא איש שחייב בסיפור יציאת מצרים מהתורה, ולהלכה אשה חייבת בסיפור יציאת מצרים מהתורה, ויכולה במקום שיש צורך, להוציא ידי חובה את האיש.¹⁰⁰

נא. נשים בהגדת לבנך

לעשות פועל דמיוני על דרך מה שעשה נחמיה ע"ה בניעור הנו' וכונתנו הוא על העונות והחטאים שיתנערו מן הנפש וישלכו הם וגם המקטרג העליון למצולות ים העליון ובאמת גם ענין זה שעושיין סדר התשלוח על הים או על באר מים הוא ג"כ פועל דמיוני לים העליון וכאשר מפורש בדברי מרן האר"י זצ"ל וממילא מובן שגם ניעור הגלימה שנהגו לנער אחר ברכת הלבנה הוא מנהג נכון עכ"ל עיי"ש. והארכתי בספרי סימנא מילתא: להביא עוד מקורות וסימוכין ליסוד זה.

¹⁰⁰ החינוך (מצוה כא) כתב שגם נשים חייבות בסיפור יציאת מצרים, וכן מבואר בשולחן ערוך (סימן תעב סעיף יד) שנשים חייבות בכל המצוות הנהגות באותו הלילה, וכן מבואר במשנה ברורה (ס"ק מה). (אמנם דברי המשנה ברורה צ"ע דבס"ק מד הביא את הטעם דאף הן היו אותו הנס דהוא רק מדרבנן כפי שיתבאר בהמשך). עיין במגן אברהם (סימן תעא ס"ק ז) ובמחצית השקל (שם) שלמדו בדעת השולחן ערוך שאשה חייבת בהגדה ובסיפור יציאת מצרים. וכן כתב המהר"ם שיק (מצוה כא, אות ג במהדורה חדשה עמוד עב), ובספר מנחת סולת (על ספר המצוות מצוה כא, דף ער ע"ב), ובהנהגות הגר"י פערלא (מצות עשה לג), ובערוך השולחן (סימן תעב סעיף טו).

אלא שהמנחת חינוך (מצוה כא) הקשה למה נשים לא פטורות ממצוה זו ככל מצות עשה שהזמן גרמא, והוכיח שם באריכות שהדין דאף הם היו באותו הנס הוא רק לחייב מדרבנן. וכן כתבו שנשים חייבות סיפור יציאת מצרים ובהגדה רק מדברי חכמים כן כתב בשולחן ערוך רבינו זלמן (סימן תעב סעיף כח), וכן מבואר בחיי אדם (כלל קל אות יב), ובשו"ת בית דוד (סימן רנו, הובא בבברי יוסף סימן תעג ס"ק טו). ובספר כפי אהרון (חלק ב סימן כ) אף כתב דאסור לנשים לברך ברכת אשר גאלנו לפי שנשים פטורות ממצות הגדה. וכן סוברים בשו"ת התעוררות תשובה (חלק ב סימן קכו), בספר קרן אורה (ברכות יב ע"ב), ובשו"ת שאילת יעקב (חלק א סימן יב). ועיין בפמ"ג (סימן תע"ט אשל אברהם ס"ק ב') שכתב סברת אף הן היו באותו הנס, או סברא לחייב אותם מהתורה או מדרבנן זה תלוי בשני תירוצים בתוס' מגילה (ד ע"ב). עיי"ש. ויש להעיר שהפרי מגדים בספרו נועם מגדים (אות א) צידד שנשים פטורות מההגדה. וכבר העירו שיש הרבה ראשונים שאף הם היו באותו הנס הוא סיבה לחייב את הנשים מהתורה.

ובעיקר דברי המנחת המנחת חינוך דהוי מצוה שהזמן גרמא נאמרו הרבה תירוצים, עיין כלי חמדה (פרשת וארא אות א) שכתב לחדש שכל מצוה שניתנה לפני מות תורה אין נשים פטורות מחמת הטעם דמצוות עשה שהזמן גרמא. וכן כתב מדנפשיה הגר"י אלישיב בשו"ת קובץ תשובות (חלק א סימן נב), ועוד ראה במהר"ם שיק (מצוה כא) שחידש שסיפור יציאת מצרים קשור לאכילת מצה ולאיסור אכילת חמץ ונשים ישנם בכל תאכל חמץ. וכן כתב תירוץ זה מדנפשיה בשו"ת דגל ראובן (חלק א סימן ו), ותירוץ דומה ראה בשו"ת מנחת אליהו (חלק ג סימן יא), ובשו"ת קרן לדוד (סימן קסג), ובשו"ת חזון עובדיה (סימן כ עמוד רצג ואילך). ועוד עיין לדיד נפשי הגאון רבי צבי רייזמן שליט"א בספר רץ צבאי (פסח סימן יד) שהביא עוד כמה תירוצים מחודשים, ומה שהלב חושק לפלפל בדבריהם הזמן ועול הפרנסה עושק, ה' ירחם עלינו.

ויש לציין כאן חידוש עצום, דבהנהגות חשק שלמה (פסחים קטז ע"א) המציא מדעתו דרשה חדשה שלא כתובה בדברי רבותינו לחייב את הנשים בהגדה, כיון שהוקש מצות סיפור יציאת מצרים לאכילת חמץ, זכור את היום אשר... ומיד נאמר ולא יאכל חמץ. וכן כתב דרשה זו מדנפשיה השואל בשו"ת מחזה אברהם (סימן קנא). ודומה לזה כתב גם הגאון מלוברין בשו"ת תורת חסד (אורח חיים ח) שהגם שיש הסוברים שסומא חייב במצוות דרבנן, המה יודו שבהגדה חייב הוא מהתורה, משום שסומא אסור באכילת חמץ, ויש היקש דמי שאינו בכל תאכל חמץ ישנו בסיפור יציאת מצרים. עיי"ש. אמנם הוא פלא עצום דאין לנו כוח לחדש מדעתנו דרשות, וכבר העירו על החשק שלמה הנ"ל בשו"ת משנה שכיר (סימן צ), ובספר המועדים בהלכה (עמוד רפ). ובשו"ת חזון עובדיה (חלק א סימן כ עמוד שו).

ולהלכה, העלו רבים מהאחרונים שאשה חייבת בסיפור יציאת מצרים כמו האיש, ויכולה להוציא את האיש ידי חובה, כן סובר רבי חיים פלאג' בהגדה של פסח שלו 'חיים לראשי' (אורח חיים א), וראה בשדי חמד (מערכת חמץ ומצה סימן טו אות ט). וכן כתב בשו"ת חזון עובדיה (סימן כ), ובשו"ת יחזה דעת (חלק ב סימן סה), ובספר חזון עובדיה (עמוד נב). עוד עיין באריכות עצומה בשו"ת להורות נתן (חלק יג סימן כד, ואילך), ובשו"ת משנת יוסף (חלק יא סימן פא), ותבשבות ונהגות (חלק ב סימן רלו) ובשו"ת שואלין ודורשיין (חלק ז סימן מה), ועוד רבים הם הארכתי בזה בספרי משנת אברהם (כתובות סימן פב, ביורר הלכה סימן לא). ולכן נראה שאשה יכולה להוציא ידי חובת ההגדה, וברכת אשר גאלנו.

בספרי משנת אברהם (אבן העזר סימן פב בירור הלכה סימן לא) כתבתי לדון בשאלה כואבת וסבוכה, בבני זוג שהתגרשו, וכמובן הילדים נקרעים ונודדים ממקום למקום, היום קוראים לזה בשפה המכובדת 'משמורת', ובהסכם הגירושין הגיעו לחלוקה שווה בין ההורים, ובין הסעיפים נכתב שהילדים יעשו ליל הסדר, שנה אחת אצל האבא ושנה אחת אצל האמא.

לאחר זמן, האבא פנה לבית הדין לערער על החלטת בית הדין וטענתו בפיו, שעליו יש מצוות 'הגדת לבנך', ואילו על גרושתו אין מצוה כזו וכיוון שכן הוא צריך לקבל את הילדים בליל הסדר, ותמורת כן גרושתו תקבל את הילדים בימים אחרים, ואילו האשה טוענת שהיא רוצה שהילדים יהיו אצלה בליל הסדר, עם מי הצדק?

תשובה: נידון זה מתחלק לשני חלקים. א. האם החובה של 'הגדת לבנך' הוא רק לאבא או גם לאמא, ומכיוון שיש פוסקים רבים הסוברים שמצוה זו שייכת גם לאמא¹⁰¹, היא בהחלט יכולה לטעון להחזקתם אצלה בליל הסדר. ב. וכן יש פוסקים רבים שגם האמא חייבת בחינוך הבנים לתורה ולמצוות. והילדים יעשו את הסדר אצל אימם.¹⁰² (ובפרט שיש דרכים לפי ההלכה לקיים מצוות והגדת לבנך גם כשאבא לא נמצא עימם וכפי שיתבאר בהמשך).

נב. אבא שנמצא בבידוד או בבית חולים מה יעשה???

במצב שאנו נמצאים בעקבות נגיף 'הקורונה' ישנם אבות בית שלא יזכו להסב עם משפחתם בליל הסדר, ונפשם בשאלתם האם יש פתרון לפי ההלכה שיקיימו מצוה זו של 'הגדת לבנך', או שעליהם לקבל את הדין באהבה, ומחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, וכן אבא שאינו יכול להסב עם בניו בליל הסדר כגון שנמצא בבית חולים מה יעשה?

יש לכך כמה פתרונות:

¹⁰¹ עיין בהערה הקודמת שהזכרנו אחרונים רבים שסוברים שאשה חייבת בסיפור יציאת מצרים ובהגדה של פסח, ונכון שיש הסוברים שהיא חייבת רק מדרבנן, אבל עדיין היא יכולה לטעון שנוהגת לפי הסוברים שהיא חייבת מהתורה, וכן נראה להלכה כפי שכתבנו.

¹⁰² ויש לפלפל שעדיין יש חובת חינוך למצוות, שלכאורה החובה היא על האבא, כמו שמשמע בפשט הגמרא במסכת נזיר (כח ע"ב), וכ"כ בספר אורח מישור (נזיר שם), הביא המחצית השקל (סימן שמוג ס"ק א), ובספר תוספת שבת (שם), והערוך לנר (סוכה ב ע"ב ד"ה ואיהו), וביורי יעקב (סימן תרמ"ס ק"ה), והערוך השלחן (סימן שמוג ס"ק א). ולפי זה יכול לטעון האבא שנכון שלאמא יש מצוות 'הגדת לבנך', אבל לי יש גם במצוה זו מצוות חינוך שלאמא אין.

וגם בזה האמא יכולה לטעון שישנם פוסקים הסוברים שהאמא חייבת בחינוך הבנים, כן כתבו התוספות ישנים (שם) וכן כתב בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (סימן ה) שם בזה"ל: ואי אמו נמי לא מחייבא, כדמשמע בהדיא דנזיר, איש אין אשה לא וכו', מ"מ לענין אמן דלא מחייבא להנוכי ולאפרושי ראייה גדולה היא וכו', וההיא דהילני המלכה בפ"ק דסוכה דהיתה יושבת וז' בניה בסוכה, מחמרת על עצמה היתה א"נ היה להם אב. עיי"ש. וכן כתב התוספות בניזיר (כח ע"ב ד"ה בנו), ובחיי רבינו טודרוס (נזיר שם), ובשו"ת תרומת הדשן (סימן צד), בשם תוספות שאנץ, וכ"כ הגהות מיימוניות (שביתת העשור פרק ב הלכה) בשם ר"י. ועוד. ואודה ולא אבוש שבספרי משנת אברהם (סימן פב בירור הלכה סימן לא) כתבתי לא כן והעלתי שהבנים ישארו אצל האבא. וכפי שכתבו בפסקי דין הרבניים (חלק כא, עמוד 268 ואילך), והעיקר להלכה שהבנים ישארו אצל האם, גם משום כל הנ"ל, וגם משום שיש אופנים שהאבא יכול לקיים מצוות והגדת לבנך גם כשאינו נמצא עם בניו, כפי שאכתוב בהמשך.

א. יש כמה פוסקים הסוברים שמצוות 'והגדת לבנך', אינה מצוה שבגופו, ויכול האבא לקיים מצוה זו על ידי שליח, וטעמם משום שעיקר מצוות והגדת לבנך הוא שהאבא ידאג לכך שהבן ישמע בליל הסדר סיפור יציאת מצרים¹⁰³.

ב. האבא יכתוב במכתב את עיקר סיפור יציאת מצרים וישלח את זה לבנו, והבן יקרא את המכתב בליל הסדר¹⁰⁴.

נג. חיוב 'והגדת לבנך' בבית

אדם שלא זכה שיהיו לו בנים, ויש לו רק בנות, הוא מקיים את מצוה והגדת לבנך גם בבנותיו¹⁰⁵.

נד. אבא מחו"ל שמתארח בארץ

שאלה מעיינת ומעשית, ישנם הרבה אברכים שעלו לארץ ישראל מארצות הברית ומעוד ארצות בחוץ לארץ, ומידי שנה הם מארחים את ההורים החוצצניקים, וכמו שאתם יודעים, בני חוץ לארץ נוהגים לעשות שני ימים טובים ואילו המתגוררים בארץ נוהגים לעשות יום אחד.

והשאלה, האם האבא המתגורר בחוץ לארץ שאצלו הוא ליל הסדר גם ביום השני יהיה עליו מצוות 'והגדת לבנך', אצל האבא עכשיו הוא ליל הסדר וחל עליו חיוב זה או שמא, כיון שסוף סוף אצל הבן אין זה ליל הסדר, אין לאב חיוב?

¹⁰³ הארכת בתשובה ארוכה בנידון זה, ובתמצית שיש הסוברים שמועיל שליחות למצוות והגדת לבנך, שכן כתב לחדש הגאון מווינא בשו"ת בעל החכמה (חלק ו סימן סז אות ח), ובשו"ת ויברך דוד (חלק א סימן נו), ובתשובות והנהגות (חלק ב סימן רלו, ובחלק ד סימן קב), וכן מבואר בספר הליכות שלמה (מגיד אות לא). וטעמם כיון שעיקר המצוה היא לדאוג שהבן ישמע, ולא הוי מצוה שבגופו. עיי"ש. והגם שידעתי שבשו"ת חיי הלוי (חלק ב סימן לח אות ו), ובספר אורה ושמחה (הלכות חמץ ומצה עמוד רצג אות ה) הסתפקו בזה. וכן משו"ת חזון עובדיה (חלק א סימן כא) נראה שלא מועיל בזה שליחות. עיי"ש. וכן הביא בסדר פסח כהלכתו (חלק ב עמוד קסג) בשם הגרי"ש אלישיב שמצוות והגדת לבנך היא מצוה שבגופו ולא מועיל בה שליחות. עיי"ש. וכן סובר הגר"ח קנייבסקי שליט"א בספר מועדי הגר"ח (תשובה קיב). מכל מקום נראה שבמקום דוחק זה ישלח שליח, וידאג שיספרו לבנו, ולפחות יצא ידי חובה לסוברים דלא הוי מצוה שבגופו, ומועיל בזה שליחות. ויש לפלפל בכל זה.

¹⁰⁴ כך כתב לחדש בספר משמרת הפסח (סימן סז עמוד רס), והסכים עם חידושי זה הגאון הגר"ש בעל המנחת שלמה, וידידי הגר"מ גבאי שליט"א העיר לי שלכאורה זה יהיה תלוי במחלוקת העצומה בין הפוסקים האם כתיבה כדיבור. ונראה שגם לסוברים שכתובה כדיבור יש הסוברים שהוא בעצם כתיבת הכתב דהיינו ביצירת מעשה האות ולא בתוצאה מה שכתוב, כפי שהארכת בחקירה זו בספרי דרך האתרים (סימן קלו) לענין כתיבה כדיבור באמצעות כתיבה במחשב. עיי"ש. ובספר אורה ושמחה (הלכות חמץ ומצה עמוד רצג אות ה) הסתפק בזה. עיי"ש. ובספר נאות מרדכי (עמוד רפח) כתב שלא מועיל כתיבה כדיבור כיון שנאמר 'והגדת'. עיי"ש. ויש לדחות ואכמ"ל.

¹⁰⁵ כן כתבו להוכיח מדברי המגן אברהם (סימן תעא ס"ק ז) שכתב שאיסור לאכול מצה בערב פסח ובין לקטן ובין לקטנה שמבנים סיפור יציאת מצרים, דהאיך יאמר בעבור זה אחרי שאכלו ואין המצה חידוש אצלו. ומוכח שגם בת בכלל סיפור יציאת מצרים ועיין באריכות בשו"ת חזון עובדיה (סימן כא עמוד שג) ועיקר טעמו משום שנשים חייבות במצוות הגדה. עיי"ש. וכן כתב בשו"ת ויען יוסף (חלק ב סוף סימן רצח), אמנם בשו"ת להורות נתן (חלק ט סימן יב) כתב שבת אינה בכלל מצוה והגדת לבנך, ויש לפלפל בהרבה מראיותיו. ואכמ"ל.

תשובה: יש הסוברים שהאבא מקיים בזה מצות והגדת לבנג' גם אם אצל הבן הוא לא ליל הסדר, ולא מסתבר כדבריהם, אלא שאין האבא מקיים בזה מצוה 'והגדת לבנג', והבן לא צריך להסב עם אביו בליל הסדר של יום טוב שני של גלויות¹⁰⁶.

נה. שפת הסימנים בסיפור יציאת מצרים

אני מוכרח לספר לכם על שאלה שנשאלתי בשנת תשע"ה, הזמינו אותי לדרוש דרשת הגדול במניין אברכים ביישוב תל ציון, כמובן הכנתי פלפול עם קושיות ותירוצים, אלא שבאמצע השיעור עמד לידי אחד המתפללים ועשה כל מיני תנועות, לא הבנתי 'מילה', וכל ציבור האברכים מסתכלים עליו ולא מבינים, ליד אותו איש עמד בנו והוא אמר לי כך: אבא שלי שואל האם הוא יוצא ידי חובה 'והגדת לבנג' בשפת הסימנים כיון שהוא אילם, או עדיף שסבא יבוא אלינו לליל הסדר ואבא יעשה אותו שליח כמו שהרב הביא את הפוסקים שמועיל שליחות?

תשובה: היה לי סייעתא דשמיא שבשבת בבקר עיינתי באקראי בספר 'חשוקי חמד' (פסחים קטז ע"א) והוא כתב שאילם שאינו יכול לדבר יכול לעשות שליח למצות והגדת לבנג. ויש לדון בדבריו משום שיש מחלוקת אדירה בן הפוסקים בכלל הידוע בדיני שליחות 'כל מילתא דאיהו לא מצוי עביד, לא מצוי משווי שליח', היינו דבר שהמשלח לא יכול לעשותו גם לא יכול לעשות שליח, ונחלקו הפוסקים האם הוא חסרון בדין, או שהוא גם חסרון מציאותי, ולסוברים שהוא חסרון במציאות הרי שלא יועיל שהאלם יעשה שליח, ונראה שאינו צריך לעשות שליח, ואם בניו מבינים אותו על ידי שפת הסימנים הוא יוצא ידי חובת סיפור יציאת מצרים¹⁰⁷.

נו. ההרור

¹⁰⁶ ידידי הגאון הרב צבי רייזמן שליט"א בספרו רץ כצבי (פסח סימן טז) הביא מספר מאורי המועדים בשם הגרמ"ד מבריסק שדן בשאלה זו וכתב שיש הבדל בין כל המצוות שהאבא מקיים בבנו כמצות מילה ופדיון הבן, שהמצוות הללו הבן מקיים אותם רק המעשה מוטל על האב, מה שאין כן והגדת לבנג שאין הקיום מצוה על הבן אלא הוא 'כחפצא של מצוה של האב', דהיינו שהבן הוא רק היכי תמצוי והוא לא קשור למצוה, וממילא יהיה חייב לספר לבנו גם. עיי"ש. וכן לאחרונה נדפס ספר אילת השחר (על התורה שמות עמוד צא) וכתב ממש כדבריו של הגרמ"ד הנ"ל עיי"ש. וחזר על הדברים בספרו ימלא פי תהלתך (עמוד שטו). עיי"ש.

והאמת שלא זכיתי להבין שגם אם נסכים להגדרה שהבן נחשב 'לחפצא של מצוה', (ויש לפלפל בה הרבה מאוד) עדיין מי אמר שבשביל שהאבא יקיים את המצוה כדבעי צריך שגם הבן יהיה בזמן ובחוב של סיפור יציאת מצרים. וצ"ע. ועוד עיין בתשובות והנהגות (חלק ד סימן קב אות ב) שנקט שיש מצוה וכתב שעיקר המצוה תלוי במספר. עיי"ש. וצ"ע שסותר את דבריו מרישא לסיפא, שהרי הגר"מ שטרנבוך הוא ראש הסוברים שמועיל שליחות במצוות ו'הגדת לבנג' כיון שההגדה היא לדואג שהבן ידע מסיפור יציאת מצרים ומשמע שהחובה היא על הבן בלבד. ומזה יש להעיר על דברי הרץ כצבי (פסח סימן טז עמוד רנה) עיי"ש. ולענ"ד ברור שהחובה לספר סיפור יציאת מצרים בליל הסדר הוא עד כמה שגם אצל הבן הוא ליל הסדר. ובמקום אחר הארכתי בזה עוד.

¹⁰⁷ הארכתי בכל זה בספר דרך תשובה (סימן מו), ולדברי החשוקי חמד אכתי הוא תלוי במחלוקת העצומה בין הפוסקים האם הוא רק חסרון בדין, או גם חסרון במציאות, עיין במחנה אפרים (הלכות גירושין פרק יג), ובשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ת אבן העזר סימן סט), והדברים ארוכים.

נאמר בתורה 'והגדת לבנך', היינו שיש להוציא את מילות ההגדה וסיפור יציאת מצרים בפיו ובקול רם, והקורא בעיניו ובליבו את מילות ההגדה ומהרהר אותם, לא יצא ידי חובה¹⁰⁸.

נז. שומע כעונה

יש הסוברים שכשם שבכל מצוות התורה התלויות בדיבור כמקרא מגילה ועוד, אדם יוצא ידי חובה 'מדין שומע כעונה', הוא הדין ל'הגדה של פסח' שמספיק שבעל הבית יאמר בקול וכל בני הבית ישמעו ויצאו ידי חובה, ויש הסוברים שכיון שנאמר 'והגדת לבנך', היינו צריך שתהיה הגדה ואמירה, ולא מועיל שישמע מאחר, והעיקר כדעה הראשונה שמועיל בהגדה של פסח דין שומע כעונה¹⁰⁹.

נה. להפסיק בדיבור

אין להפסיק בשיחת חולין בזמן קריאת ההגדה, לכן יש לקרוא את ההגדה מעט בזריזות, ויבאר בקצרה את הקטעים הצריכים ביאור, כדי שהמסובים לא יפטטו בשיחות חולין, והחכם עניו בראשו¹¹⁰.

נט. הא לחמא עניא

יגלה את המצות בשעת ההגדה, שכן דרשו רבותינו לחם עוני שעונים עליו דברים הרבה¹¹¹, ויגביה את הקערה, ויש שנהגו להגביה את המצה הפרוסה בלבד ואומרים 'הא לחמא עניא', ויש הנהגים (יוצאי בגדד ועוד..) לקרוא 'הא לחמא עניא' שלושה פעמים, וכל אחד יעשה כמנהג אבותיו¹¹² ולאחר מכן יבקש להוציא את הקערה מהשולחן כביכול נגמור הסדר, ויש המניחים את הקערה בסוף השולחן כל זה כדי לעורר את התניוקות לשאול¹¹³.

ס. מה נשנתה

¹⁰⁸ בשו"ת בשמים ראש (סימן קעג) כתב שהמהרהר את סיפור יציאת מצרים בליבו לא יצא ידי חובתו, וההגדה היא בפה, כמו שנאמר 'והגדת לבנך'. וכן בספר חקת הפסח (סימן תעב ס"ק ב) כתב כיון שקיימא לן להלכה שהרהור לאו כדיבור דמי יש להוציא את סיפור יציאת מצרים בפיו. עיי"ש. אמנם בשו"ת האלף לך שלמה (השמטות אורה חיים ג) כתב שגם לפוסקים שסוברים שהרהור כדיבור דמי, במצוות סיפור יציאת מצרים יודה שצריך דיבור 'ממש', ולא 'דין דיבור', וכן סוברים עוד אחרונים, קיצצם בספר חזון עובדיה (עמוד נא בהערה), והעולם רגילים לתלות את מחלוקתם בחקירה בדין שומע כעונה, ואינו מוכרח.

¹⁰⁹ נחלקו בזה האחרונים, שדעת הנסתת הגדולה (סימן תעא) בשם שו"ת הרא"ם שמועיל דין שומע כעונה בסיפור יציאת מצרים. אמנם בספר שבח פסח (דיני מגיד אות ב) כתב, דכיון שנאמר 'והגדת' הרי שצריך 'הגדה' ולא מועיל בזה דין שומע כעונה. עיי"ש. אמנם רבו הפוסקים הסוברים שמועיל דין שומע כעונה וכן היה מנהגו של הגאון מווילנא בספר מעשה רב (סימן קפז), ובשולחן ערוך רבינו זלמן (סימן תעג סעיף ג), ובשו"ת חתם סופר (אורה חיים סימן טו) ראה שאספם איש טהור בשו"ת חזון עובדיה (סוף סימן כא בהערה), ובספר חזון עובדיה (פסח עמוד מח), ומחלוקת זו תלויה בחקירה הידועה בדין שומע כעונה.

¹¹⁰ החוק יעקב (סימן תעג ס"ק ה), וכך הכף החיים (סימן תעג ס"ק קלג) הביא כן מהשל"ה הקדוש. אמנם לצורך ברכת אשר יצר, או לצורך מצוה מותר להפסיק, כ"כ בחזון עובדיה (עמוד נז).

¹¹¹ שולחן ערוך (סימן תעג סעיף ז), שלחן ערוך רבינו זלמן (סעיף כ).

¹¹² בן איש חי (פרשת צו אות לג), כף החיים (סימן תעג ס"ק קכט).

¹¹³ מהשולחן ערוך (סימן תעג סעיף ו), והגמרא פסחים (קטו ע"א) מבואר שהיו נוהגים לעקור את השולחן בשביל לעורר את התניוקות.

מכסה בעל הבית את המצות ומוזגים לו כוס שני¹¹⁴, והבנים שואלים ושירים מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, ויש להשתדל שלא רק ישאלו ממנו בניו בזמן 'מה נשתנה' אלא שלפני כל מנהג או כל מצוה יעורר אותם לשואל למה מטבילין את הכרפס, לשם מה אוכלים מצה¹¹⁵.

סא. סגולת מה נשתנה

בספרי החסידות מובא שמרומז ב'מזגו לו כוס שני וכאן הבן שואל' שבזמן שנגשים לומר 'מה נשתנה' הוא שעת הכושר ל'כאן הבן שואל', היינו לבני ישראל בניו של הקב"ה 'בנים אתם לה' אלו קיכם' לשואל ולבקש מה' יתברך את כל הטובות והבקשות¹¹⁶.

סב. עבדים היינו

ושוב מגלים את המצות, וקוראים עבדים היינו לפרעה במצרים, ויבאר ויתאר לילדים שלו את הסבל הנוראי והאכזריות הרצחנית שעברו וסבלו אבותינו¹¹⁷.

סג. והיא שעמדה

לפני אמירת 'והיא שעמדה' מכסים את המצות ומגביה את הכוס ומשורר בקול נעים 'והיא שעמדה'¹¹⁸:

שפיכה מהכוס

כשאומר 'דם ואש ותמרות עשן' נוהגים לשפוך מעט מהכוס לתוך כלי שבור או לתוך כלי חד פעמי, וכן כשמזכיר את המכות, ובסך הכל יש ט"ז שפיכות¹¹⁹. ולא יניח את הכלי על שולחן הסדר, אלא מן הצד על הקרקע¹²⁰.

ובשעה ששופך את היין, יכוון שהקב"ה יציל אותו מכל הצרות והמכות הללו, ונהגו שבכל פעם שבעל הבית אומר 'דם' כולם עונים אחריו רחמנא ליצלו, וכבר ידעתי מעדות אישית מכמה אנשים שהיו חולים במחלות איזמות חשוכות מרפא שבזמן שפיכת היין התפללו לה' יתברך ונושעו מעל דרך הטבע¹²¹, ויש לשפוך את היין הזה בבית הכיסא ובמקום שלא ידרכו בו בני אדם¹²².

¹¹⁴ כמבואר בגמרא פסחים (קטז ע"א), ובטור ובשולחן ערוך (סימן תעג). אמנם יש להעיר שיש ראשונים כמו רש"י בספר הפרדס (דף נא ע"א), ובשבלי הלקט (סימן ריח), ובהגדה של הריטב"א שמוזגים כוס שני לפני אמירת הא לחמא עניא, אמנם רוב העולם נוהגים כפשט הגמרא 'מוזגים לו כוס שני וכאן הבן שואל'.

¹¹⁵ שער הציון (סימן תעב ס"ק ב).

¹¹⁶ ראה שהביא כן מספרי החסידות, בספר באר החיים (עמוד קעו).

¹¹⁷ שולחן ערוך (סימן תעג סעיף ז) ולפי הסוד יש לשפוך מהכוס עצמו. פרי עץ חיים (שער כא פרק ז), כף החיים (שם ס"ק כסג), אמנם חלק מאחינו האשכנזים נוהגים לשפוך על ידי אצבע הנקראת קמיצה, כמבואר מגן אברהם (שם ס"ק כח). עיי"ש.

¹¹⁸ משנה ברורה (סימן תעג ס"ק עג).

¹¹⁹ ברמ"א שולחן ערוך (סימן תעג סעיף ז), חזון עובדיה (עמוד נח).

¹²⁰ רבינו חיים פלאגי חיים לראש.

¹²¹ פסח מעובין (אות רסא).

¹²² רבינו חיים פלאגי חיים לראש

בספר הלכה של פסח (חלק ב עמוד שכב, הובא בספר ישראל לסגולתו עמוד קה) כתב שכל מי ששותה ממה שנשאר מהכוס שישפכו ממנו לעשר מכות – בתוך הסעודה, מובטח לו שלא יהיו מזונותיו של אותה שנה מצומצמים אלא מרווחים מאוד.

יש לציין ולהזהיר שבשעה שהבעל הבית שופך דם צפרדע וכו' 16 פעמים שאשה לא תהיה מולו ועדיף שיקומו מעל השולחן ראה שהאריך הגאון רבינו חיים פלאג'י זצ"ל בספרו חיים לראש (מגיד אות יב, דף עב ע"ב).

וקבלתי מאבותיי שאדם שיש לו שונא גוי שישמור את השאריות של היין וישפוך על דלת ביתו של אותו גוי, וכך עשה מור אבי הי"ו לגוי אחד שהיה מציק לשכניו היהודים, שפך את היין על גלגלי מכונית הגוי, וברוך פודה ומציל, אותו גוי הלך בתאונה, כן יאבדו כל אויבך ה', וקבלתי ממורי ששפיכת היין לא עובדת על יהודי, מלבד האיסור החמור לרדוף ולהזיק ליהודי, ויש בדברים אלו סודות עצומים, הארכתי בהם בספר דרך סגולה (סגולות ליל הסדר, ושם שאלתי ממורי האם זה עובד על יהודי מומר ש'דינו כגוי).

מצה זו

כשמגיע 'למצה זו', מגביה את המצה 'הפרוסה', וכן כשמגיע 'למרור זה' יגביה המרור, אך כשאומר פסח שהיו אבותינו לא יגביה את הזרוע שהוא זכר לקרבן פסח.¹²³

איסור אכילת צלי

אכילת צלי בזמן שאין בית המקדש, בתקופת המשנה היו מקומות שנהגו לאכול צלי בליל פסח, רק הקפידו שהצלייה שלו לא תהא בשלמות כקרבן פסח, אלא חתיכות בלבד, והיו מקומות שנהגו לא לאכול צלי כלל, והסיבה למנהגים אלו משום שאסור לאכול קרבן מחוץ לחומות ירושלים, והאוכל צלי נראה שאוכל פסח חוץ לחומות. ולמעשה כיום רוב עם ישראל נוהגים שלא לאכול צלי¹²⁴.

ומה נכלל בכלל איסור צלי? כל בשר הטעון שחיטה אין לאכול ממנו צלי בליל פסח¹²⁵, ולא רק צלי ממש, אלא כל בשר שדומה לצלי אש אסור לאכול בליל פסח, אמנם בשר צלי שבישלו אותו לאחר מכן ונראה מבושל מותר לאכול בליל פסח¹²⁶. וטיגון, יש אומרים שהוא כצלי, ויש חלוקים, ולהלכה יש להקל בטיגון¹²⁷, וכמו כן יש להקל בבשר אפוי בתנור שאינו נחשב לצלי¹²⁸.

לפיכך אנהנו חייבים, הלל, ברכת אשר גאלנו

¹²³ שולחן ערוך (סימן תעג סעיף ז) ובחזון עובדיה (עמוד נח).

¹²⁴ בן איש חי (שנה ראשונה פרשת צו אות ל), ובחזון עובדיה (עמוד קעה) פניני הלכה (עמוד 265).

¹²⁵ שולחן ערוך (סימן תעו סעיף א ב).

¹²⁶ מגן אברהם (שם ס"ק א), חוק יעקב (שם ס"ק ב), משנה ברורה (שם ס"ק א), ובכף החיים (ס"ק ד).

¹²⁷ שו"ת פני מבין (סימן ככג) החמיר בטיגון, אמנם הערוך השולחן (סימן תעו סעיף ד) כתב להקל בטיגון.

¹²⁸ ובספר מקראי קודש (עמוד תפח) האריך בשיטות הפוסקים בזה, ונראה שכיון שהוא מחלוקת הפוסקים במנהג הלכה לפי המקילים.

כשאומר 'לפיכך אנחנו חייבים' מכסה את המצות, ומגביהים את הכוס¹²⁹, ואחרי כן אומרים הלל, ואם יכול לעמוד באמירת הלל תבוא עליו ברכה, והמנהג לאמרו בישיבה¹³⁰, ומברך ברכת 'אשר גאלנו' ושותה כוס שני, ולבני ספרד לא 'ברך ברכת בורא פרי הגפן, אפילו אם האריכו באמירת ההגדה יותר מזמן שיעור עיכול, 72 דקות, ואילו לבני אשכנז מברך שוב ברכת הגפן, וכמובן יש לשתות את הכוס השנייה בהסיבה¹³¹.

גם אדם שאינו יכול לשתות ארבעה כוסות כגון שהוא אחרי ניתוח מברך ברכת 'אשר גאלנו'¹³², ולכתחילה יש לברך ברכת אשר גאלנו קודם חצות אולם אם התעכב אחרי חצות יכול לברך ברכה זו¹³³.

הגילוי הנוראי של הסנדלר הפשוט

אין לנו מילים ולא השגה לתאר... וכל שכן להעלות על הכתב את רשפי האש והתלהבות הגדולה והעצומה שהיה לחכמינו ורבותינו בליל הסדר... ומספרים על הקדוש בעל הבני יששכר... שבאמצע עריכת הסדר.. ביקש מחסידו ומבני ביתו: רבותיי!!!! משפחה יקרה, חסידים יקרים, אני רוצה לעשות הליכה מחוץ לבית ברחובות העיר, לשאוף אוויר... לבד אני מבקש לא ללוות אותי.. לעקוב ולרגל אחריי, בני משפחתו וחסידו לא ירדו לסוף דעתם רבם... מה בחר רבינו הקדוש לעשות התעמלות בליל הסדר??? אולי זכר לעמל... שהיה להם במצרים, או כיון שמזכירים בהגדה עמלניו אלו הבנים, אולי זה סגולה לעשות מעט התעמלות.....

והתלמידים יודעים שרצונו של רבינו הוא כבודו... ואין לנו רשות להרהר אחריו... ולאחר מחצית השעה חזר רבינו הבני יששכר לבית כשפניו זורחים ומאירים... ואמר יש לי גילוי נורא... גילוי נורא.. ולא תאמינו מי גילה לי את הגילוי הסנדלר של העיר... מה רבינו הסנדלר צדיק נסתר ולא ידענו.. לא!!! לא!!! אמר הבני יששכר... הסנדלר הוא יהודי פשוט מאוד ואספר לכם מה קרה... מה שיצאתי מהבית זה לא בשביל לשאוף

¹²⁹ שולחן ערוך (שם).

¹³⁰ ראה בבית יוסף (סימן תכב), ובחזון עובדיה (עמו נט, הערה יא).

¹³¹ יש ראשונים שסוברים שמברכים ברכת בורא פרי הגפן על כוס וכוס מארבעה הכוסות אפילו שלא מסכימים דעת בין הכוסות, וטעמם משום שכל כוס וכוס היא מצוה בפני עצמה, וכך נוהגים האשכנזים כפסק הרמ"א וכן התימנים כפסק הרמב"ם, אמנם שיטת הרא"ש ועוד ראשונים, שמברכים רק על הכוס הראשונה והשלישית, כיון שהכוס השנייה נפטרת מהכוס הראשונה, ועל הכוס השלישית מברכים עליה שוב כיון שברכת המזון היא ברכה אחרונה גם על שתיית היין בסעודה, והברכה על הכוס השלישית פוטרת את הכוס הרביעית וכך נוהגים הספרדים כפסק השולחן ערוך. ומה שכתבנו, שאפילו שהיה שיעור עיכול אין צריך לברך שוב, כן כתב בשו"ת חזון עובדיה (סימן יא) עיי"ש מה שביאר בזה, ועוד ראיתי ביאור נכון בספר פניני הלכה (עמוד 245) שכל דיני הפסק חלים רק כשאר עוסקים בעניינים אחרים, אבל כאן לא עוסקים בדברים אחרים, אלא בענייני הסדר וההגדה, וכיון שמוזגים כוס שני בתחילת אמירת ההגדה, אין הפסק בין הכוס הראשונה לכוס השנייה, וכל ההתעכבות באמירת הגדה קשורה לכוס השנייה עיי"ש. וכבר נאמר ביאור כזה לעניין קידוש במקום סעודה בספר גינת ורדים עיי"ש. ועוד עיין בשו"ת יחזה דעת (חלק א סימן טו).

¹³² שולחן ערוך (סימן תפג), חזון עובדיה (עמוד ס).

¹³³ ראה באריכות שו"ת חזון עובדיה (חלק א סימן כג).

א. מחלוקת ראשונים מה הוא שיעור כזית - נחלקו הראשונים מה הוא שיעור 'כזית'. לפי שיטת הרמב"ם כשליש ביצה, ולפי תוספות הוא כחצי ביצה, הסכמת הפוסקים¹³⁵ היא שכל דבר שחובתו מהתורה, כגון אכילת מצה, או חיוב ברכה אחרונה על אכילת כזית, יש לאכול יותר מחצי ביצה, ולהחמיר כשיטת תוספות.

ב. האם המציאות השתנתה מזמן חז"ל - הנודע ביהודה ועוד אחרונים סוברים, שהמציאות השתנתה מזמן חז"ל והביצים שיש בזמנינו התקטנו, ולכן שיעור הכזית בזמן הזה הוא ביצה שלימה, זה השיעור הנקרא בפי כל שיעור 'חזון איש', ולמעשה הספרדים לא מחמירים כשיטת הנודע ביהודה, כיון שיש לנו מסורת עוד מימי הרמב"ם מהו השיעור של הכזית, אמנם הרבה מאשכנזים מחמירים בדבר שהוא של תורה כאכילת מצה כשיטת הנודע ביהודה¹³⁶.

ג. שיעור נפח או משקל - נחלקו הפוסקים איך למדוד שיעור כזית האם לפי 'משקל', או לפי 'נפח'¹³⁷, ובשביל שתבינו את ההבדל והחילוק לפי חישובים שביצעו, אם משערים לפי נפח יוצא ש'כזית' הוא כשליש מצת מכונה, ואילו אם זה לפי משקל יוצא שכזית הוא כמצת מכונה¹³⁸, ויצטרך לאכול שיעור של 4 מצות מכונה.

לשקול ולמדוד

אין כל איסור למדוד ולשקול את השיעורים בליל הסדר ולכוון אותם שיהיו תואמים לפי הדין וההלכה, כיון שהיא מדידה לצורך מצוה, אמנם עצה טובה בשביל לא לבזבז זמן יקר, בלילה קדוש זה כדאי יותר למדוד ולשער את הכל בערב החג ולהניח את השיעורים בשקיות ניילון¹³⁹.

שיעור זמן האכילה

צריך לאכול את המצה בשיעור 'כדי אכילת פרס', ובפוסקים יש וויכוח כמה הוא שיעור זמן אכילת פרס, יש אומרים שהוא תשע דקות, ויש אומרים שהוא ארבע דקות, והמהודר ביותר הוא לאכול בשתי דקות (אין זה בעיה, כמובן אם משערים את הכזית לפי הגר"ח נאה, ומשערים לפי נפח אין בזה כל קושי לאדם בריא), ולכתחילה יש לאכול ארבע דקות, והשיעור בדיעבד בן שש לשבע וחצי דקות¹⁴⁰.

¹³⁵ עיני משנה ברורה (סימן תפו ס"ק א).

¹³⁶ כמו שכתב הביאור הלכה (סימן רעא סעיף יג), ובמשנה ברורה (סימן תפו ס"ק א).

¹³⁷ וכבר נשתברו בנושא זה הקולמוסים, ורק אצ"ן מי שדיבר בנושאים אלו באריכות רבה, והתחברו בנושא זה ספרים שלמים ספר הנקרא את הנחלים ארנון שהביא את כל השיטות עם המדידות, ובספר מידות ושיעורי תורה, וספר הידור המידות, וספר כזית בזמנינו, ובספר שיעור כזית, וכן באריכות בשו"ת פרי אליעזר (פרק ד), ובשולחן המערכת (מערכת א עמוד ערה), ובילקוט יוסף (סוכות עמוד תרכז), ובספר הלכה ברורה (בשו"ת אוצרות יוסף חלק ח סימן ט), ובשו"ת דברות יעקב (חלק א בהשמות) וצינתי את המחברים שהאריכו בזה באריכות גדולה מאוד, ואי"ה נשב על סוגיא חשובה זו.

¹³⁸ ראה באריכות את כל החשבון לפרטיו, בספר סידור פסח כהלכתו (חלק ב פרק ח), ובספר פניני הלכה (עמוד 249).

¹³⁹ כן הארכתי בתשובה בספרי דרך תשובה (סימן לט), והדברים מפורשים בשולחן ערוך (סימן שו סעיף כ) לענין מדידת מקוה, וכבר האריכו פוסקי זמנינו להתייר.

¹⁴⁰ ראה בספר אור שבעת הימים (פרק ד סעיף ו) שסיכם אחד עשר שיטות בשיעור זמן כדי אכילת פרס, והשיטה עם השיעור הארוך ביותר היא שיטת המחנה חיים (מהדו"ת סימן צג) שהוא שיעור 13 דקות, והשיעור הקטן ביותר הוא כשתי דקות. ולמעשה נוקטים כשש דקות ועד שבע וחצי דקות, עיין באריכות בשו"ת חזון עובדיה (חלק א סימן כד), ובשו"ת יחזה

העורך מגביה את שלוש המצות, ומחזיק אותם בעשר אצבעותיו¹⁴¹, וינשק אותם דרך חיבה¹⁴², ומברך 'המוציא לחם מן הארץ', שומט את המצה התחתונה ומברך 'על אכילת מצה' ולוקח 'כזית' מהחתיכה, וכזית מהמצה השלמה וטובלים את זה במלח ואוכלים בהסיבה¹⁴³. אחינו האשכנזים נהגו לא להטביל במלח משום שכך דרכו של עני, או משום שלא יהיה טעם אחר במצה¹⁴⁴ ויש שנהגו לא להניח מלח על השולחן כלל, שעיקר הנחת המלח הוא בשביל שהשטן לא יקטרג עליהם, ובלילה זה אין שטן ואין פגע רע¹⁴⁵, וכמשברך על אכילת מצה יכוון לפטור גם את המצה של הכורך, וגם את המצה של האפיקומן¹⁴⁶.

לכתחילה יש לאכול את שני הכזיתים בבת אחת, ובמצות רכות הדבר קל יותר, ואם הוא אוכל מצות קשות יכול לרסק את המצות ולאכולם בבת אחת, ואין לחוש שזו דרך רעבתנות, שכל דבר שהוא לשם מצוה אין זו דרך רעבתנות, ואם סועדים אתו אנשים שאינם שומרים תורה ומצוות, שיראו את אכילתו כדבר מוזר, יסביר להם לפני מעשיו את ההלכה בטוב טעם ודעת¹⁴⁷.

ואם עדיין קשה לו, יש לו לאכול מהמצה השלמה כזית ראשון, ומהמצה החצויה כזית שני ברציפות בלי לדבר כלל¹⁴⁸.

אין לחלק לגוי- עובד זר מפרוסת המצה ומפרוסת המוציא, ובכלל לא כדאי שהגוי או עובד זר ייסב איתו בליל הסדר¹⁴⁹.

דעת (חלק א סימן ז). ויש להעיר דבשו"ת תורת חסד (אורח חיים סימן לב) האריך ששיעור אכילת פרס נמדד לפי כל מאכל ומאכל כשיעור שלו, ולפי זה יצא ששיעור זמן של אכילת מצה הוא ארוך יותר.

¹⁴¹ רבינו חיים פלאג'י בהגדה חיים לראש, על פי האמור בשולחן ערוך (סימן קסז סעיף ד).

¹⁴² באר היטב (סימן תעז ס"ק א), בשם השל"ה הקדוש, ובכף החיים (שם ס"ק קנו), ועיין בסוד הדברים בספר דרך פיקודך (מצוה כא אות יא), וברור שבנשיקה זו אין הפסק.

¹⁴³ שולחן ערוך (סימן תעה סעיף א).

¹⁴⁴ רמ"א (סימן תעה) ובערוך השולחן (סעיף ה).

¹⁴⁵ לקט יושר כתב שאין לחוש למבואר בתוספות (ברכות מ"ע"א ד"ה הבא).

¹⁴⁶ כף החיים (סימן תעה ס"ק ח), ובשער הציון (סימן תעז ס"ק ד).

¹⁴⁷ ראה שולחן ערוך (סימן רעד סעיף ב) שכל דבר שהוא לשם מצוה אין בו דרך רעבתנות, ויש עוד דוגמאות רבות, והוכרתי לכתוב כן משום ששמעתי כמה חכמים שאין זה דרך ארץ וכו', וכמובן שמענו בזה שהתורה והשולחן ערוך והפוסקים קובעים לנו מה הוא דרך ארץ ולא נימוסי בני אדם על פי השכל הצר. והדברים פשוטים.

¹⁴⁸ משנה ברורה (סימן תעה ס"ק ט) הביא בזה את כל הפוסקים עיי"ש. ומה שכתבנו שבתחילה יאכל כזית מן השלימה ושוב יאכל כזית מהחצויה, כן כתב השולחן ערוך (שם).

¹⁴⁹ הבית יוסף (סימן קסז) הביא מהאורחות חיים (דיני סעודה אות יג) שלא לתת מפרוסת המוציא לגוי. והבית יוסף כתב על זה שלא ראינו ולא שמענו כן, אמנם הרבה מהפוסקים החמירו בזה, ראה ט"ז (שם ס"ק יח), ובמשנה ברורה (שם ס"ק צז) ובכף החיים (שם ס"ק קמ), וראה שם בדבריו מעשה מוזעזע שהביא עם סבו של רבינו הבן איש חי, והבן איש חי (שנה א, פרשת אמור את יב) כתב בכלל שלא ליתן לגוי שום דבר מהשולחן שאוכל ממנו, כיון שהשולחן של היהודי דומה למזבח.

מצוה היחידה מהתורה שנכנסת לגוף

בשורת חתם סופר (חושן משפט סימן קצו) כתב לתלמידו שכשבית המקדש היה קיים היו זוכים עם ישראל להכניס לתוך גופם בשר קדשים של קרבן שלמים, של מעשר שני, ועתה שחרב בית המקדש בעוונותינו הרבים, המצוה היחידה שנותרה לנו שאנו מכניסים אותה לגוף שלנו והיא מצות אכילת מצה, אם כן, מי לא יתלהב ממצווה עצומה זו.

המצה מעוררת אמונה

הזהר הקודש (חלק ב דף קפב) קורא למצה 'לחם האמונה', ולמה? כיון שכשעם ישראל יצאו ממצרים, לא הכינו לעצמם צידה אלא סמכו על הקב"ה שימלא ויתן להם את מזונותיהם וכמו שנאמר 'ויאפו את הבצק אשר הוציא ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ... וגם צידה לא עשו להם'. וכמו שהובא במדרש (תנא דבי אליהו פרק כג) שעל בני ישראל שיצאו ממצרים עליהם הנביא אמר 'הלוך וקראת באוזני ירושלים כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחריי במדבר בארץ לא זרועה'. וכשכל יהודי אוכל את המצה הוא מעורר את אהבה הזו שעם ישראל התבטלו לפני הקב"ה.

המצה שומרת כמוזה

בזוהר הקדוש (חלק ב דף רנא) מובא שמצה מברחת 'מכל סטרין בישין' והיא כנגד שם שד"י כמו המוזהר, ועל זה אמרו מצה ראשי תיבות מכל צרתם הצילם.

מצה מכפרת על כל פגמי הברית

בזוהר הקדוש (רעיא מהימנא דף רנד) כתוב שכל קרבן בא לכפר כנגד אבר אחר, ואומר הזוהר שהמצה באה כנגד 'טיפין דמוחא, דאיהו זריק טיפין קודם דאחמיצו', וכן מובא בזוהר (פרשת בא דף מ ע"א) 'ושמרתם את המצות' הדא הוא דכתיב 'ושמרתם את בריתי'. (ובספר אור החמה לרבינו אברהם אזולאי סבו של הגאון החיד"א יש אריכות עצומה בענין זה והארכתי בדבריהם בספרי דרך סגולה').

זוכה בדין בראש השנה

בזוהר הקדוש (פרשת תצוה דף קפג ע"ב) כתוב שבזכות המצה שאוכלים כליל הסדר זוכים ונצלים מן הדין בראש השנה, והעיר בספר ישראל לסגולתו (עמוד קט) על מה שכתב רבי חיים פלאג'י בספרו חיים לראש (ערך נרצה אות י) שמטעם זה נהגו לאכול מהמצות שנאפו לפסח בראש השנה.

גופו מתקדש

בזוהר (פרשת כי תצא דף רפב ע"א) מובא שאדם האוכל מצה כליל פסח גופו הגשמי מתקדש.

נעשה שותף להקב"ה

בספר חודש שהישועות בו מקיפות (עמוד קיד) הביא מה שכתב הרוקח ז"ל דמי שמקיים מצות אכילת מצה כהלכתו, נעשה שותף להקב"ה, במעשה בראשית. ובוה פירש הגר"ח פלאג'י 'צוק' ל את דברי הפס' שאומרים בהלל ברוכים אתה לה' עושה שמים וארץ, סופי תיבות עושה שמים וארץ אותיות מצה.

סגולה לפרנסה

ועוד הביא בספר חודש שהישועות בו מקיפות (שם) מדברי הבני יששכר במאמרי חדש ניסן (מאמר ח' אות י"ב) שפוסקים מלומר גשם בחג הפסח, דהנה גשם הוא פרנסה כדאיתא בתענית ב' ע"ב והנה אכילת מצה לחם עוני הוא סגולה לפרנסה, כי מאכילת מצוה זו נמשך פרנסה לכל השנה, על כן בפסח נידונין על התבואה ועל כן מצ"ה לח"ם ענ"י בגימטריא גש"ם. עיי"ש. והביא שם מספר בית אברהם (עמוד יז) שכתב וז"ל: כל דצריך ייתי ויפסח, כי עכשיו הזמן המוכשר דבפסח נידונין על התבואה (ראש השנה ט"ז ע"ב) ואמרו דפסח נוטריקון שמות הפרנסה פא"י סא"ל חת"ך (והדברים עמוקים מאוד והארכתי בהם בספרי דרך סגולה).

מצה סגולה לרפואה

בזוהר הקודש (פרשת תצוה דף קפג) קורא למצה 'נהמא דאסוותא', דהיינו לחם של רפואה. ואדם שיש לו איזה מכאוב ואיזה כאב או איזו מחלה, ולפני אכילת המצה הוא יתחנן לפני הקב"ה ויאמר 'ריבונו של עולם אבי שבשמים! הבטחת לנו על ידי חכמינו הקדושים שהמצה היא לחם רפואה, תרחם עלי אבי שבשמים ותרפא אותי מכל כאב ומכל מחלה.

מרור

אכילת מרור מהתורה היה רק בזמן המקדש שהיו אוכלים קרבן פסח, וכמו שנאמר 'על מצות ומרורים יאכלהו', אמנם, כיום שאין בית מקדש, אכילת מרור הוא מצוה מדרבנן, ולפני אכילת המרור יש לנשק את המרור¹⁵⁰, וטובלים את המרור מעט בחרוסות ומנערים אותו ומברכים 'אשר קידשנו במצותיו וצונו על אכילת מרור', ומכיוון שבא זכר ל'וימררו את חייהם' אוכלים אותו לא הסיבה¹⁵¹, ואם טעה ואכל אותו בהסיבה אין צריך לאכול שוב¹⁵².

מהו המרור

בזמן המשנה היו חמשה סוגי מרור, כיום יש שני סוגים מוכרים, חסה, וחזרת, ורוב העולם נוהגים לאכול חסה לאכילת מרור, אמנם יש שפקקו באכילת החסה כיון שאינה מרה, והתשובה שאין צורך שהמרור יהיה מר בזמן אכילתו, אלא מספיק שיהיה ממין כזה שסופו יהיה מר¹⁵³.

שיעור האכילה

¹⁵⁰ באר היטב (סימן תעז ס"ק א), בשם השל"ה הקדוש, ובכף החיים (שם ס"ק קנז), ועיין בסוד הדברים בספר דרך פיקודך (מצוה כא אות יא).

¹⁵¹ שולחן ערוך (סימן תעה סעיף א), משנה ברורה (ס"ק יג), ובכף החיים (ס"ק כג).

¹⁵² עיין מגן אברהם (שם ס"ק ו), ובערוך השולחן (שם סעיף ו), ויש לציין שדעת שולחן ערוך רבינו זלמן (שם סעיף יג), וכן דעת הגר"א כפי שהביא בשער ציון (ס"ק יד) שאם רצה יכול לאכול את המרור בהסיבה. עיי"ש. ויש לפלפל בדבריהם ואכמ"ל.

¹⁵³ שיטת החזון איש (אורח חיים סימן קנד) שצריך שהחסה תהא מרה, אמנם כבר האריך בשו"ת חזון עובדיה (סימן לה) להוכיח שאין צריך שהחסה תהא מרה בזמן האכילה, ומספיק שהסוג והמין של החסה יהיה בסוף מר. וכן האריך שם להוכיח שהמין הטוב ביותר לאכילת מרור הוא החסה.

יש לאכול כזית מרור וכבר הארכנו בפרטי השיעורים למעלה¹⁵⁴.

סגולת המרור

לפרנסה- בספר המידות (ערך ממון אות לה) כתב: כזית מרור שאוכלים בפסח מסוגל לפרנסה. והביאו היפה ללב (סימן תעב סעיף א).

לידה קלה - עוד כתב בספר המידות (ערך קישוי לידה) גם תתלה על צווארה ממרור הנשאר

תיקון למיתה - רבינו חיים פלאג'י בספרו חיים לראש כתב שעל ידי אכילת המרור הוא מתקן עוון שפיכות דמים, שם מו"ת עולה בגימטרייה 'מרור'.

כורך

כורכים כזית מרור, כזית מצה, עם חרוסת¹⁵⁵, ואומרים 'זכר למקדש', הסיבה שאוכלים כורך הוא משום שהיה מחלוקת בזמן בית המקדש בין הלל לחכמים, האם אוכלים את קרבן הפסח לחוד, מצה לחוד, ומרור לחוד, או שאוכלים הכל בכריכה אחת, ומכיוון שלא הוכרעה ההלכה נהגו גם כהלל וגם כחכמים.

אמנם יש דיון בראשונים איך היה נוהג הלל בזמן הזה שאין לנו קרבן פסח, רוב הראשונים סוברים שכיום לא היה הלל כורכם ואוכלם בבת אחת, והטעם משום שהמרור מצוותו מדרבנן, והוא נקרא 'רשות' לגבי אכילת מצה שמצוותה מהתורה, והמרור מבטל את אכילת המצה, ויש הסוברים שגם כיום הלל היה כורכם ואוכלם בבת אחת, ויש שחידשו שכיום מצוות 'אכילת מרור' לפי הלל הוא רק באופן הוא שכורך ואוכל יחד עם המצה¹⁵⁶.

ומכיוון שלפי חלק מהפוסקים כזית אכילת מצה וכזית אכילת מרור מתקיימת באכילת הכורך, הרי שברכת 'על אכילת מצה', וברכת 'על אכילת מרור' חוזרת גם על אכילת הכורך, לכן יש להזהר לא לדבר דיבורים שאינם קשורים לאכילת הכורך, אבל דיבורים הקשורים, כגון להביא לפניו את החסה או את המצה ואת החרוסת, או האם כולם קיבלו וכל כיוצא בזה, או לומר לשם יחוד, לפני עשיית המצווה אין שום מניעה לפי ההלכה¹⁵⁷.

שולחן עורך - אכילת הביצה

¹⁵⁴ ובספרי דרך תשובה הארכת לידחות את מה שרצה ליישב בספר מועדים וזמנים (חלק ג סימן רנט בהערה) את מה שנהגו כמה חכמים לאכול מרור פחות מכזית, על פי דברי הט"ז (ריש סימן רי) לענין יין שרף שאין צריך רביעית. עיי"ש. ויש לחלק בין הדברים ואיני יודע איך העלה שיכולים לברך על אכילת מרור, ועוד עיין מה שצינתי בזה לקמן.

¹⁵⁵ כף החיים (סימן תעה ס"ק לב), ולפי המשנה ברורה (שם ס"ק יט) יש להסיר את החרוסת.

¹⁵⁶ עיין תוספות פסחים קטו ע"א ד"ה אלא), ובמשנה ברורה (סימן תעה ס"ק מז), ובפרי חדש (שם), ובספר הלכות חג בחג (פרק טז סעיף ד) האריך בכל שיטות הראשונים, וגם בספר פניני הלכה (עמוד 258).

¹⁵⁷ שולחן עורך רבינו זלמן (סימן תעה סעיף ח), ובכף החיים (סימן תעה ס"ק יט).

מצוה לאכול בשר ולהתענג במעדנים טובים ומשובחים, אך לא ימלא את כרסו יותר מדאי כדי שיהיה לאכול את האפיקומן לשובע, ונהגו לאכול ביצה, ויש אומרים שאכילת הביצה הוא זכר לקרבן חגיגה, ויש אומרים שהוא זכר לחרבן בית המקדש שבכל שנה באותו יום שחל ראשון של פסח הוא היום שבו נופל תשעה באב 158.

ומה נעים ומה נחמד שבזמן האכילה יתאר לבניו את קרבן פסח, כפי שנכתב למעלה ויתפלל לפני אדון כל שירחם עלינו ויבנה לנו את בית המקדש 159.

שיעור אכילת אפיקומן

אכילת האפיקומן באה זכר לאכילת קרבן פסח, ומעיקר ההלכה יש לאכול כזית אחד, אמנם יש ראשונים שסוברים שעיקר מצוות אכילת כזית מצוה הוא באכילת האפיקומן, שכן בזמן המקדש היו אוכלים את הכזית מצוה ביחד עם קרבן הפסח, ולכן רצוי להחמיר ולאכול שני כזיתות, כזית אחד לזכר קרבן פסח, וכזית שניה זכר לאכילת מצוה שנאכלת ביחד עם הקרבן¹⁶⁰.

אכילה ושתייה אחרי אפיקומן

הרגילות שבכל סוף ארוחה טובה, מביאים איזו גלידה או עוגה או ממתק לקינוח, אך כאן חכמינו אמרו 'אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן', היינו שאין להגיש מיני מתיקה אחרי אכילת קרבן הפסח, בכדי שטעם קרבן פסח יישאר בפה, וכיום שלצערנו אין קרבן פסח, תיקנו רבותינו שלאחר אכילת המצה זכר לקורבן פסח לא יטעמו ויאכלו כלום, אמנם הפוסקים כתבו שבמקום צורך יכול לשתות תה וקפה או מיץ קל¹⁶¹.

שכח לאכול אפיקומן ונטל 'מים אחרונים', יטול ידיו שוב בלי ברכת על נטילת ידיים, ובלי ברכת המוציא,¹⁶² ואם נזכר לאחר שבירך ברכת המזון יטול ידיים בלא ברכת על נטילת ידיים, ויאכל את הכזית ויברך שוב ברכת המזון,¹⁶³ ואם שתה את הכוס בברכת המזון הראשונה, יברך בברכת המזון השנייה בלא כוס¹⁶⁴.

סגולות האפיקומן

¹⁵⁸ הרמ"א (סימן תעו סעיף ב), ובמשנה ברורה (שם ס"ק יא), ובכף החיים (ס"ק כה).

¹⁵⁹ עיין כף החיים (סימן תפא סק יא).

¹⁶⁰ פשט השולחן ערוך (סימן תעו סעיף א) שדי בכזית, אמנם הדרכי משה כתב לאכול שתי כזיתים, וכן כתבו המשנה ברורה (שם ס"ק א), ובכף החיים (שם ס"ק א), וראה באריכות בשו"ת חזון עובדיה (סימן מד) שהביא את כל השיטות והסיק שלפי הדין יש לאכול כזית אחת, שהמחמיר לאכול שתי כזיתים תבוא עליו ברכה. וכן דייקו מדברי החינוך (מצוה כא) שלאכילת אפיקומן שבאה רק 'לזכר' מספיק פחות מכזית, וכן כתב הערוך השולחן (סימן תעו סעיף ג) שבשעת הדחק מספיק אכילה פחות מכזית. עי"ש.

¹⁶¹ ראה באריכות בשו"ת חזון עובדיה (חלק א סימן נ).

¹⁶² שולחן ערוך (סימן תעו סעיף ב), ובכף החיים (שם ס"ק טז).

¹⁶³ כף החיים (שם ס"ק יז) ובשער הציון (שם ס"ק ט).

¹⁶⁴ משנה ברורה (שם ס"ק יא).

להשקיט הים מזעפו - בספר סגולות ישראל (עמוד קיז) כתב שהרוצה להשקיט הים מזעפו יקח כזית מן האפיקומן וישלך לארבעה רוחות וישקוט הים. וראה בספר ישראל לסגולתו (עמוד קכה) שהביא שכן כתבו עוד הרבה ספרים.

לזרע של קיימא - בספר עמק פסח (עמוד קמז) כתב על ידי שמצניעים בבית אפיקומן זו סגולה לבנים, וסימנך 'וצפונך תמלא בטנם'.

להינצל מגנבים - כתב הגר"ח פלאגי' בספרו חיים לראש (ערך צפון אות ט) יקח מעט מהמצה של האפיקומן וישא אצלו בחיקו והוא סגולה להנצל מגזלנים ולהבריח הקליפות. ועיין בספר החודש שהישועות בו מקיפות (עמוד קכו).

ברך - בדין 'עלה ויבוא'

מוזגים כוס שלישי, ומצוה לחזר אחרי זימון בליל הסדר יותר משאר ימות השנה כדי שיאמר הלל בשלושה¹⁶⁵, ומזכירים 'עלה ויבוא', טעה ולא הזכיר, אם נזכר קודם שאמר ברוך אתה ה', מסיים למדני חוקיק, וחוזר ואומר 'עלה ויבוא, ואם סיים ברכת ותבנה ירושלים, אומר שם ברוך אשר נתן ימים טובים לישראל .... כמודפס במחזורים. אדם שמסופק אם אמר 'עלה ויבוא חוזר'¹⁶⁶, וגם אשה ששכחה לומר 'עלה ויבוא חוזרת'¹⁶⁷. שותים כוס שלישי ומברכים עליו ברכת בורא פרי הגפן, ומכוונים לפטור בברכה זו את הכוס הרביעית¹⁶⁸.

כוס רביעית

מוזגים כוס רביעית בשביל לומר עליה את ההלל, והלל הגדול, ולפני כן אומרים 'שפוך חמתך אל הגוים', ויש נוהגים לפתוח את הדלת¹⁶⁹. ויאמר את ההלל בניגון ובנעימה, וגם נשים חייבות לומר את ההלל על הכוס, רבינו הנודע ביהודה בדרשותיו בשבת הגדול היה מזהיר את נשות עירו, עיר פראג שיזהרו לשתות ארבע כוסות, ובפרט שתי הכוסות האחרונות¹⁷⁰, וטוב לאחוז הכוס בידו בזמן אמירת הלל¹⁷¹.

למה נקרא כוס 'אליהו הנביא'

הכוס החמישית נקראת כוס 'אליהו הנביא', והטעם שנקראת כך, משום שיש וויכוח ומחלוקת בין הפוסקים בגירסת הגמרא האם יש 'כוס חמישי', ולפי חלק מהראשונים יש כוס חמישי למצוה מן המובחר ואומרים אותו על ההלל הגדול, ויש אומרים שאין לשתות כוס חמישית. ומחמת הוויכוח והמחלוקת וחילופי הגירסאות, נקרא כוס זה 'כוס אליהו הנביא' שבמהרה יבואו אלינו ועמו מלך המשיח,

¹⁶⁵ כן מבואר בדברי הלבוש (סימן תעט), ובמשנה ברורה (שם ס"ק י'), ובכף החיים (ס"ק יב).

¹⁶⁶ משנה ברורה (סימן קפח ס"ק ג)

¹⁶⁷ עיין שו"ת רע"א (סימן א).

¹⁶⁸ כמו שיתבאר לעיל כל זה.

¹⁶⁹ כמבואר ברמ"א (סימן תפ).

¹⁷⁰ דרוש הצל"ח (דרוש לז אות ל)

¹⁷¹ הזון עובדיה (עמוד קפב).

ויפשוט לנו ספק זה, וכמו שידוע שכל הספקות האמורות בגמרא מסתיימות ב'תיק'ו' תשבי יתרון קושיות ואבעיות.¹⁷²

פתרון לשתייית כוס המישי

והרמ"א (סימן תפא) כתב שאת ההלל הרגיל יאמר על הכוס הרביעית, ואת ההלל הגדול יאמר על הכוס החמישית, למצוה מן המובחר. אולם מסקנת האחרונים היא שאין לשתות כוס חמישי מחמת ג' טעמים:

א. כדי שיישאר טעם מצה בפיו.

ב. אם ישתה עוד יין יראה כמוסיף על הכוסות.

ג. משום שיש מצוה להרבות בסיפור יציאת מצרים עד שתחטפנו שינה, ואם ישתה יין הרי שמחמת היין יירדם.

אמנם ניתן לקיים מצוה כוס חמישית על ידי שתייית מיין ענבים, שהרי שמא ישתכר אין לחוש, ומשום טעם שיישאר טעם מצה גם אין לחשוש, וגם מטעם שכרות אין כאן, ומטעם מוסיף על הכוסות גם אין לחשוש לפי דעת השולחן ערוך, ובפרט אם ישתה את כוס החמישית אחרי חצות שלפי חלק מהראשונים האיסור לאכול אחרי אפיקומן הוא עד חצות.¹⁷³ ונהוגים לעשות עם היין של הכוס החמישית קידוש של יום, הואיל ואיתעביד בה מצוה חדא ליתעביד בה מצוה אחריתא¹⁷⁴.

אמירת שיר השירים

מה המקור והסגולה לומר שיר השירים בסיום ליל הסדר, ומה הטעם שדווקא בליל הסדר אומרים אותו? כן הביאו בשם השל"ה הקדוש, הגאון חיד"א בעבודת הקודש (מורה באצבע אות ז), כף החיים (סימן תפ), והטעם ראה בשו"ת אבני דרך (חלק ח סימן שסח) שהביא בשם אחרונים כיון שמוזכר בשיר השירים ענין יציאת מצרים 'לסוסתי ברכבי פרעה'. אמנם הטעם היותר נכון כיון שבליילה זה אנו מעוררים את הגאולה ואת האהבה בין ישראל להקב"ה שזה בעצם כל ענין אמירת שיר השירים.

פיוט חד גדיא

¹⁷² כן הביא טעם זה בשם הגר"א בספר טעמי המנהגים (סימן תקנא), ושאל אותי בני עדין לגדלות נתן נ"י מדוע הגמרא אומר תיק"ו הרי האמוראים פגשו את אליהו הנביא ויכלו לשאול אותו, התשובה שיש בחינות בגילוי אליהו. ועיין היטב בשו"ת רב פעלים (אורח חיים חלק ב סימן יב, חלק ד סימן ח). כשהייתי צעיר לימים בימי הפורים בשנת תשס"ד זכיתי להיות בביתו של הגאון האדיר הבקי בכל הש"ס בבלי ירושלמי מילה ומילה אות ואות רבי יהושע כהן שליט"א היו שם הרבה בחורים שלכבוד שמחת פורים בחנו את הרב בכל הש"ס כפשוטו רש"י תוספות רבינו חננאל, רבינו גרשום, ממש קיבלתי חלישות הדעת נוראה, וזכור לי שאני העזתי לשאול 'הרב כמה פעמים יש 'תיקו' בש"ס, ואם זיכרוני לא מכוב הוא ענה לי על המקום: 317 פעמים.

¹⁷³ כן הארכת בתשובה בספרי דרך תשובה (סימן מט), ואיני מבין למה העולם לא נהגו כן, מאחר שהם נוהגים לשתות תה וקפה ומיצים קלים, למה לא לשתות רביעית מיין ענבים למצוה מן המובחר ולומר עליו את ההלל הגדול כשיסת הרמב"ם ועוד ראשונים רבים. וצ"ע, ועוד עיין לגאון האדיר רבי מנחם מנדל כשר שישדד עמקים בנושא זה בקונטרס שלם ששמו 'כוס חמישי'.

¹⁷⁴ בשו"ת ציין אליעזר (חלק כב סימן כח אות ב).

מה המקור לפיוט חד גדיא? בקובץ ישורון (קובץ ה שנת תשסא) יש מאמר ארוך מאוד אודות פיוט זה, ותמצית דבריו שפיוט זה לא מוזכר בראשונים, אך ישנה הגדה של פסח שנקראת 'מרבח לספר' שנדפסה בקארלסרווא (שנת תק"נ) לרבי ידידיה טייאה ווייל בנו של בעל הקרבן נתנאל וכתב שם 'פיוט חד גדיא מוצא גנוז בין כותלי הבית המדרש בגרמזיאה ולא נודע מי הוא מחברו, וקבעו לאמרו בליל שימורים וצריך טעם'. והגאון החיד"א בשו"ת חיים שאל (חלק א סימן כח) נשאל על אחד שהיה מתלוצץ על פיוט, חד גדיא שאומרים אותו בערי אשכנז, בליל התקדש החג, ופער פיו, וקם אחד מהחבורה ונידחו, האם נידויו נידוי והשיב 'המתלוצץ על מה שנהגו רבבות אלפי ישראל בערי פולין ואשכנז ואבזריהו, ואשר גדולי עולם קדושי עליונים ודור דור וחכמיו, וכן עוד היום לא אלמן ישראל כמה וכמה ראשי ישיבות וגאוני הזמן ה' עליהם יחיו, וכולם אומרים פיוט זה, ונמצא רשע זה מתלוצץ ברבבות ישראל וגדוליהם גאוני ארץ, אנושה מכתו, וחייב נידוי, דגם בזמן הזה יש לנדות המבזה ת"ח, וזה מבזה גאוני עולם קדושים אשר בארץ ואשר חיים עד הנה הי"ו ומכל שכן איש זה שפער פיו שכל האומרים פיוט זה הם טפשים ועוסקים בהבלים, פשיטא טובא דחייב נידוי'. ובנוגע לפירוש לפיוט הזה, עיי' קונטרס מגן דוד שיצא לאור בשנת תק"ה ומחברו רבי דוד ב"ר משולם משה מק"ק הילס במדינת קולוניא שכתב לבאר זה הפיוט.

ליל הסדר לפי ההלכה בעשר דקות???

רופאים בבית חולים שצריכים לטפל בחולים רבים, ולפעמים חולים הצריכים ניתוח בצורה דחופה, כגון שבאו מתאונות דרכים רח"ל, או ה' ירחם ויציל מפיגוע רצחני על ידי אותם חיות טרף בדמות אדם, ושאלתם, האם יש דרך ופתרון לפי ההלכה לקיים את מצוות הסדר בכמה דקות בזמן שיש הפוגה בין חולה לחולה, ובנוסף מה להעדיף ומה קודם למה במצוות הסדר?

סיכום הדברים המעשיים הוא כך, בשביל לא לבזבז זמן חלילה, יש לרופא להכין את עצמו מבעוד מועד בדברים הבאים: א. כמות של ארבעה כוסות 'מיץ ענבים' מפלסטיק סגורות. ב. כזית מצה מדויקת. ג. כזית מרור. ד. נוסח הקידוש. ה. נוסח ההגדה הקצר. ו. ברכת המזון.

יקדש בשתיית כוס ראשונה בהסיבה, אמירת 'מה נשתנה', 'עבדים היינו' ומאמר רבן גמליאל כל שאמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו פסח ומצה ומרור, ישתה כוס שני וברכת 'אשר גאלנו', יטול ידיו עם ברכת על נטילת ידיים, ויאכל כזית מצה, ויברך המוציא וברכת על אכילת מצה, אחרי כן יאכל כזית מרור ולא יברך בורא 'פרי אדמה'. יאכל שוב כזית אחרונה לאפיקומן, מים אחרונים, ברכת המזון וישתה כוס שלישית. כוס רביעית - יאמר אותה על הלל.

ואם גם את זה לא יכול, יקדש, יאמר את מאמר רבן גמליאל, יברך ברכת אשר גאלנו וישתה כוס שנייה יאכל כזית מרור, יטול ידיים בלי ברכה, יברך המוציא וברכת אכילת מצה, ויאכל כזית אחד שיעלה לו גם לאפיקומן וגם לאכילת מצה, יברך ברכת המזון עם כוס שלישית, והלל עם כוס רביעי.

ואם גם את זה אינו יכול לקיים אכתוב את הדברים לפי סדר הקדימה שיעשה: קידוש, כזית אכילת מצה, אמירת ההגדה, דהיינו מימרת רבן גמליאל, כזית מרור, כוס ברכת המזון, כזית אפיקומן, עוד ב' כוסות, וכורך 175.

ליל הסדר לחולה, ומוגבל

מי שאסרו עליו הרופאים לאכול - חולה שהרופאים אסרו עליו לאכול מצה ולשתות יין, והוא אינו שומע בקולם, הרי הוא שוטה ורשע, וכל ברכותיו ברכות לבטלה ואינו מוציא את בני ביתו ידי חובת הברכות, והדברים אמורים גם אם הוא רק חשש דחמירא סכנתא מאיסורא, ובמקום שמצוי הזיק לא אמורים שומר מצוה לא ידע דבר רע¹⁷⁶.

נחלקו הפוסקים מה ההגדרה של חולה הפטור מכל המצוות האמורות בליל הסדר, יש הסוברים שהוא חולה שיכול להגיע לסכנת נפשות¹⁷⁷, ולהלכה נוקטים רוב ככל הפוסקים שכל חולה שיפול למשכב או שהחולי שלו יהיה יותר קשה מחמת אכילת מצה או שתית יין, הוא פטור מאכילת מצה ומשתית יין, ואין לו לחולה להחמיר כי לפי רוב הפוסקים הוא נחשב לפטור, או שנחשב לאיסור¹⁷⁸ שמכנים עצמו לחולי.

גם חולה שלא יכול לאכול מצה ומרור חייב הוא בסיפור יציאת מצרים¹⁷⁹, אך לא יזכיר מצה זו ומרור זה שאנו אוכלים¹⁸⁰. וכן בברכת אשר גאלנו ידלג 'לאכול בו מצה ומרור'¹⁸¹.

¹⁷⁵ תמצית תשובתי לד"ר מרדכי גימפל שהארכתי בה בספרי דרך תשובה. ועוד ראה באריכות בעניינים אלו בספר נשמת אברהם (חלק א עמוד תרמד), וכן בשו"ת מנחת אשר (חלק ג סימן לו), ובסדר קידמת הדברים יש כמה דברים שכתבתי שלא כמותם, עיי"ש. ובספרי שם הערתי על דברי המנחת אשר והנשמת אברהם שלא חישבנו בדבריהם שאם לא נותנים לרופא הפסקה, נראה ברור שאינו יכול לברך על אכילת מצה וכפי שהביא השער הציון (סימן תעה ס"ק לט) בשומר על המת בליל הסדר יש ספק אם יכול לברך אשר קידשנו במצותיו וצונו על אכילת מצה מאחר שהוא עוסק במצוה הוא פטור מן המצווה. ויש עוד הרבה אחרונים שסוברים כן.

¹⁷⁶ כן הארכתי בספרי חדרי בטן (סימן יד) על פי אחרונים רבים שכתבו שהוא בכלל מצוה הבאה בעבירה ראה באריכות לרבינו המאסף לכל המחנות השדי חמד (חמין ומצה סימן יד אות יד), ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק יב סימן מג) ובעוד אחרונים רבים. והשבתי שם באריכות על מה שכתב בשו"ת תשובות והנהגות (חלק ב סימן רמא) שאם הוא רק חשש, סומכים על הכלל דשומר מצוה לא ידע דבר רע. עיי"ש ודבריו צ"ע. ואכמ"ל.

¹⁷⁷ כך סובר בשו"ת מהר"ם שיק (אורח חיים סימן רס) ועוד כמה אחרונים.

¹⁷⁸ הארכתי בכל זה בספרי חדרי בטן (סימן יד), וראה באריכות את כל השיטות בשו"ת חזון עובדיה (חלק א סימן לג), ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק יד סימן כז).

¹⁷⁹ באריכות רבה בספרי חדרי בטן (סימן יד) שרוב ככל האחרונים מנחת חינוך (מצוה כא), פרי מגדים (סימן תפה משבצות זהב ס"ק א) סוברים שסיפור יציאת מצרים לא תלוי במצוה ובמרור, וכן העלו רבים מפוסקי זמנינו, עיין בשו"ת בית אבי (חלק ה סימן מג). ודלא כשו"ת חסד לאברהם (מהדו"ת סימן נד).

¹⁸⁰ נטעי גבריאל (פסח חלק ב עמוד תלד).

¹⁸¹ כמבואר בחיי אדם (כלל קל ס"ק יז).

חולה באכילת מצה

חולה שקשה לו ללעוס את המצה, ניתן לטחון לו את המצה בצורה דקה, וביום טוב מותר לטחון לו את המצה בכלי המיוחד לטחינה, אמנם אם חל ליל הסדר בשבת צריך מערב שבת לטחון לו, ואם לא טחנו מותר לו לפורר ביד.¹⁸² ואם המצות קשות לו, מותר להשרות את זה במים.

חולה שאינו יכול לאכול אלא כזית אחד יאכל את כל הסעודה ללא אכילת מצה, ובסוף הסעודה יטול ידיו בלי ברכת על נטילת ידיים ויברך המוציא ועל אכילת מצה ויאכל אותו לשם אפיקומן, ולא יאכל אחריו כלום.¹⁸³

חולה או זקן שאינו יכול לאכול כמות גדולה של מצה, יכול בשעת הדחק לאכול שיעור של 18 גרם, וגם אם זה קשה לו שייאכל שיעור של גודל של זית בלבד, אך לא יברך 'על אכילת מצה', וכן חולה שלא יכול לאכול כזית מרור אלא מעט מרור ישמע את ברכת אכילת מרור מאדם אחר, ואם אין איתו אדם אחר יהרהר שם ומלכות בליבו, ולא יכניס עצמו לחשש ברכה לבטלה ולא יסמוך על הפוסקים שיכול לברך שקשורא מתוך הרמב"ם או מהשולחן ערוך כדרך לימודו.¹⁸⁴

חולה שאינו יכול לאכול אלא כזית אחת יאכל את כל הסעודה ללא אכילת מצה, ובסוף הסעודה יטול ידיו בלי ברכת על נטילת ידיים ויברך המוציא ועל אכילת מצה ויאכל אותו לשם אפיקומן ולא יאכל אחריו כלום.¹⁸⁵

אכל מצה והקיא

¹⁸² שולחן ערוך (אורח חיים סימן תקד), ובשבת אסור בכלי המיוחד עיין ביאור ההלכה (סימן שכא סעיף יב לפרר), אלא יפרר אותם ביד, או יאמר לנכרי לפרר שהוא לצורך מצוה.

¹⁸³ שולחן ערוך סימן (תפב סעיף א), משנה ברורה (שם ס"ק ו, ובשער הציון ס"ק ה), ובכף החיים (שם ס"ק ט).

¹⁸⁴ וכל זה דלא כמו שכתב בשו"ת מהר"י אסאד (סימן קלז) שאדם האוכל פחות מכזית מרור יכול לברך 'על מצוות מרור' שכל מה שצריך כזית הוא משום נוסח הברכה. ודבריו צ"ע דהוי משנה ממטבע שטבעו בו חכמים. ועוד מה שכתבו בשו"ת אבני נזר (אורח חיים סימן שפג) ובשו"ת מהר"ש ענגל (חלק ד סימן ג) הביא את דבריהם להלכה בספר נטעי גבריאל (חלק ב עמוד תצט) שילמד החולה את ההלכה בדברי הרמב"ם ויאמר הברכה דרך לימודו, הנה כבר רבינו זצ"ל האריך לשלול דרך זו בכמה מקומות חזון עובדיה (ברכות עמוד תח, עמוד תקיג), שו"ת יביע אומר (חלק ו אורח חיים סימן לח אות ב), שו"ת יהוה דעה (חלק ג סימן יג) שהביא עשרות פוסקים שיש בעצה זו חשש ברכה לבטלה, לכן הטוב ביותר שישמע מאדם אחר ויצא ידי חובתו, ואם אין אדם אחר שיהרהר שם מלכות בליבו לצרף נמי את שיטת הרמב"ם (הלכות ברכות פרק א, הלכה ז) שהרהור כדיבור דמי לענין ברכה, וכן כתב הסמ"ג (עשין כז), והאורחות חיים (הלכות ברכות אות א), ואף האורח החיים הקדוש בספרו ראשון לציון (ברכות טו ע"א) כתב שהשולחן ערוך סובר כהרמב"ם, וכן כתבו עוד רבים וטובים בדעת השולחן ערוך, ראה בספר זכור לאברהם (מערכת ברכות דף טז ע"ב) והגאון רבי אליהו מני בספרו זכרונות אליהו (מערכת מ אות כב), והכף החיים (סימן קפה ס"ק ו, סימן רו ס"ק כג) וכן ראה כיוצ"ב בחזון עובדיה ברכות (עמו רמו) שבמקום חשש ברכה לבטלה סומכים על הנ"ל.

¹⁸⁵ שולחן ערוך סימן (תפב סעיף א), משנה ברורה (שם ס"ק ו, ובשער הציון ס"ק ה), ובכף החיים (שם ס"ק ט).

אנשים שעברו ניתוח קיצור קיבה, והרבה פעמים לאחר האכילה, הקיבה לא מחזיקה את המאכל, והם מקיאים את מה שהם אכלו, יצאו ידי חובת אכילת מצה ושתיית ארבע כוסות.¹⁸⁶

---

¹⁸⁶ מנחת חינוך (מצוה י), ובשו"ת תורה לשמה (סימן קכה) ובמקראי קודש (חלק ב סימן לה), שו"ת שבט הקהתי (חלק א סימן קמט), שו"ת קנין תורה (חלק ג סימן כד), ובשו"ת מנחת יצחק (חלק ג סימן יח), ובשו"ת רבבות אפרים (חלק ג סימן שט, חלק ה סימן שטו).

המטמון ליל הסדר שבקטמון